

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ-АКТОРІВ ДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	9
1.1. Характеристика феномену адаптації студентів-акторів до освітнього процесу.....	9
1.2. Соціально-психологічна адаптація студентів: поняття, структура, різновиди.....	21
1.3. Фактори, що впливають на процес адаптації.....	31
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ- АКТОРІВ ДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	35
2.1. Формування позитивного освітнього середовища для першокурсників-акторів.....	35
2.2. Психолого-педагогічна орієнтація викладачів-кураторів до виховної роботи з першокурсниками.....	44
2.3. Впровадження психолого-педагогічного тренінгу з адаптації студентів у освітній процес.....	53
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ-АКТОРІВ.....	64
3.1. Загальний рівень адаптованості першокурсників-акторів.....	64
3.2. Результати експериментальної роботи.....	70
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79
ДОДАТОК.....	84

ВСТУП

Сьогодні актуальною проблемою у психології є питання формування творчої, професійно і соціально відповідальної особистості, яка буде здатна до постановки та вирішення різноманітних суспільних та професійних завдань.

Гарні результати навчання у вищому навчальному закладі залежить від багатьох чинників. З першого курсу навчання молоді люди поринають у динамічну і інтелектуально вимогливу середу. Все це розпочинає формування нового ставлення до майбутньої професійної діяльності. Триває пошук до особистої самоіндефікації.

Навчання у вищому навчальному закладі сприяє формування у студента активної життєвої позиції, зміцненню зв'язків з іншими соціальними групами суспільства.

На юнацький вік припадає процес активного формування соціальної зрілості. Те, що вчорашній школяр вступив та став студентом-першокурсником, пов'язано зі зміною соціального середовища, через це виникає необхідність перебудови суспільних відносин особистості, що і становить суть її соціальної адаптації. Соціальна адаптація містить в собі як предметну сторону (залучення до певних видів діяльності) так і соціально-психологічну (пристосування до нового колективу).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх акторів.

Предмет дослідження – педагогічні умови адаптації студентів-акторів.

Мета дослідження – визначити педагогічні умови адаптації студентів до навчання та перевірити їх ефективність.

Були поставлені наступні завдання:

1. Характеризувати феномен адаптації студентів до освітнього процесу.
2. Визначити соціально-педагогічні адаптації студентів, розкрити поняття, структуру та різновиди.
3. Визначити фактори, що впливають на процес адаптації.

4. Визначити педагогічні умови адаптації першокурсників-акторів до особливостей освітнього процесу в закладах вищої освіти.

5. Впровадити психолого-педагогічні тренінги з адаптації студентів у освітньому процесі.

6. Експериментально перевірити педагогічні умови адаптації першокурсників-акторів.

Не дивлячись на значну кількість наукових праць щодо проблем адаптації особистості до навколишнього середовища дослідження особливостей адаптаційного періоду студентів вищих навчальних закладів потребує подальшого ґрунтовного вивчення.

У сучасній вітчизняній психології проведено багато досліджень, присвячених різним психологічним аспектам особистісного розвитку студентів та професійної діяльності. Ці питання було розглянуто в наступних контекстах: 1) особливості студентського віку, як важливого етапу розвитку особистості (Б.Ананьєв, П.Бабочкін, М.Дворяшина, А.Крупнов, Н.Пейсахов, Н.Рейнвальд, Є.Рибалко, Є.Степанова); 2) виявлення сутності, етапів та детермінуючих чинників процесу становлення професіонала та суб'єкта діяльності (К.Абульханова-Славська, В.Бодров, А.Деркач, Г.Зараковский, В.Зінченко, Є.Клімов, Є.Кузьмін, А.Маркова, В.Шадриков); 3) визначення ролі та місця здібностей, інтересів, мотивів та особистісно-індивідуальних особливостей студентів у формуванні професійно необхідних якостей спеціаліста, а також оптимізації професійної підготовки та умов успішної професійної діяльності (Б.Ананьєв, А.Асмолов, В.Бодров, А.Зеєр, Є.Клімов, Т.Кудрявцев, Б.Ломов, В.Мерлін, К.Платонов, Б.Тешов, В.Щадриков, В.Чебишева).

Проблема адаптації студентів до навчання у ЗВО розглядається багатьма дослідниками, такими як: Т.Алексєєва, О.Венгер, В.Гамов, О.Гречишкіна, Г.Левківська, Є.Резнікова, О.Солодухова, Ф.Хайруллін, А.Фурман та ін. Педагогічні аспекти адаптації студентів досліджуються у працях В.Штифурак, В.Сорочинської, М.Вієвська, Л.Красовська, О.Стягунова, Н.Дятленко, О.Маріна, Л.Гармаш, Н.Коцур, Т.Буяльська, М.Прищак роблять дослідницький акцент на

важливості адаптації першокурсників до навчання в сучасному транзитивному українському соціумі.

Методи дослідження. Відповідно до визначених завдань в магістерській роботі було використано такі методи: теоретичні (аналіз педагогічної, психологічної та спеціальної літератури з дослідженої роботи), узагальнення теоретичних та експериментальних даних, педагогічне спостереження, педагогічний експеримент.

Наукова новизна полягає в наступних положеннях:

- виокремлено групи проблем і труднощів соціальної, соціально-психологічної та психологічної адаптації студентів до навчання у ЗВО;
- систематизовано основні чинники та умови успішної адаптації першокурсників до навчання у ЗВО;
- розроблено педагогічні умови адаптації першокурсників-акторів до особливостей освітнього процесу у ЗВО.

Результати дослідження можуть бути використані в процесі розробки методики для покращення адаптації студентів першокурсників-акторів до особливостей освітнього процесу в закладах вищої освіти.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ-АКТОРІВ ДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Характеристика феномену адаптації студентів-акторів до освітнього процесу

Останнім часом у психологічній літературі досить актуальною є тема адаптації першокурсників у ЗВО, але зміст цієї проблеми не завжди розкривається достатньо повно.

В.Лісовський [42] висловив думку, що студенти можуть розглядатися як окрема соціальна група серед молоді. На його думку, студентство об'єднує молодих людей приблизного одного віку, з єдиним освітнім рівнем, які мають єдині цілі і мотиви, основним видом О.Дусавицький розглядає студентський вік як завершальний етап формування особистості, її когнітивних, емоційних, мотиваційних, вольових якостей, а також цивільної позиції та системи цінностей. Саме в рамках даного віку самосвідомість особистості досягає певної зрілості, ієрархія цінностей стає стійкою, поведінка носить не ситуативний, реактивний характер, а навпаки, проактивний, тобто такий, що опирається на усвідомлену відповідальність [27]. «Студентство як соціальна група, – пишуть Б.Рубін і Ю.Колесніков, – функціонує в системі вищої освіти, виступає як об'єкт виробництва, предметом якої є не річ, а сама людина, особистість. Тому головною формою виробництва є навчально-освітня діяльність» [42, с. 47].

Адаптація до навчального процесу у ЗВО – багатоаспектне питання, яке пов'язане зі знайомством з новим колективом, пристосуванням до нових умов і до рівня отримання знань, зі зміною методів навчання, збільшенням обсягу інформації та кількості дисциплін, які не вивчалися у школі, знайомством з

викладачами університету та їх вимогами до засвоєння навчального матеріалу [2].

Адаптація – результат (і процес) взаємодії індивіда і навколишнього середовища, що забезпечує оптимальне його пристосування до життя і діяльності. Це досить інтенсивний, динамічний, багатосторонній і комплексний процес життєдіяльності. Адаптація компенсує недостатність звичної поведінки в нових умовах. Через неї реалізується можливість прискорення ефективного функціонування особистості в незвичайних обставинах. Якщо адаптація не настає, виникають додаткові труднощі в спілкуванні, в опануванні предмета діяльності, аж до порушення її регулювання.

Хоча адаптація як соціально-психологічний і педагогічний процес підпорядковується специфічним закономірностям, вона в основі носить суто індивідуальний характер. Адаптація - це зміна самого себе (настанов, рис характеру, стереотипів поведінки тощо) відповідно до нових вимог діяльності, соціальних умов і нового оточення. Це входження людини у нову соціальну позицію і нову систему взаємин. Особливо підкреслено цей процес проявляється при переході учня з однієї педагогічної системи в іншу, наприклад, від навчання в середній школі до вишу. У дорослому житті ці навички допомагають, наприклад, щоб успішно працювати самотійно, як того вимагає вища школа, студентів потрібно мати високий інтелектуальний рівень розвитку, інтелектуальні вміння та навички опрацювання літератури. Якщо цей рівень недостатній, компенсація може відбуватися завдяки підвищенню мотивації, посиленню працездатності та наполегливості.

Перший рік навчання студента в будь-якому ЗВО по праву вважається найбільш проблематичним. Успішна адаптація першокурсника у ЗВО є запорукою його подальшого розвитку як людини, як майбутнього фахівця.

Період адаптації першокурсника пов'язаний із руйнуванням раніше сформованих стереотипів, що може породжувати труднощі як у навчанні (порівняно зі школою низька успішність), так і в спілкуванні. Адаптаційний період у різних студентів відбувається по-різному, залежно від їхніх

індивідуально-психологічних особливостей, рівня готовності до навчання у вищій школі.

О.Мороз розрізняв такі форми адаптації студентів-першокурсників:

1) Адаптація формальна, яка стосується інформаційної обізнаності з новими реаліями студентського життя, пристосування до умов навчального закладу, до структури вищої школи взагалі, до тих вимог, які ставляться перед студентами, усвідомлення ними своїх прав і обов'язків.

2) Адаптація соціально-психологічна як процес внутрішньої інтеграції груп студентів-першокурсників і інтеграція цих груп зі студентським оточенням загалом; пристосування до нового соціального оточення (викладачі, однокурсники, сусіди в гуртожитку, соціальна структура великого міста тощо); перебудова наявних соціальних навичок і звичок; різкий перехід до самостійного життя.

Деякі студентам дуже важко входити в новий студентський колектив, важко налагоджувати дружніх стосунків або спілкування (надмірна сором'язливість, наприклад, не сприяє становленню дружніх взаємин). Іноді виникають проблеми спілкування студента з викладачами.

В.Демченко дослідив та встановив взаємозв'язок між перебігом процесу соціально-психологічної адаптації студента і його «Я-концепцією». Підвищена напруга психофізіологічних механізмів адаптації спостерігається у студентів із дуже низькою усвідомлюваною самооцінкою, з низьким рівнем неусвідомлюваного прийняття себе, зі суперечливим і несуперечливим негативним типами «Я-концепції», з низьким рівнем домагань. Найнижчу особистісну адаптацію демонструють студенти з низькою, а особливо - з дуже низькою усвідомлюваною самооцінкою. При дуже низькому неусвідомлюваному прийнятті себе особистісна адаптованість досліджуваних знижена насамперед у плані поведінкової регуляції. Студенти з несуперечливим негативним типом «Я-концепції» найменш особистісно адаптовані порівняно з досліджуваними, які мають інші типи «Я-концепції» (несуперечливої позитивної чи суперечливої).

Резерви особистісної адаптації студентів із низьким рівнем домагань знижені. Студенти з високою відповідністю «реального Я» «ідеальному Я» демонструють більшу особистісну адаптованість. Найнижчий показник соціально-психологічної адаптації виявляють студенти з дуже низьким рівнем усвідомлюваної самооцінки, а найвищий - досліджувані з помірковано високою усвідомлюваною самооцінкою, з дуже високим рівнем неусвідомлюваного прийняття себе. Власники несуперечливої негативної «Я-концепції» мають найнижчі показники соціально-психологічної адаптації. Встановлено факт вищої соціально-психологічної адаптованості досліджуваних із високим рівнем відповідності «реального Я» «ідеальному Я». Проблема ускладнюється тим, що на момент вступу до вищих навчальних закладів у більшості першокурсників наявний середній і низький рівень сформованості «Я-концепції».

3) Дидактична адаптація, яка пов'язана з готовністю студента опанувати різноманітними новими (порівняно зі шкільними) організаційними формами навчання у вищій школі, методами і змістом навчально-професійної діяльності, пристосуватися до значного збільшення обсягу навчального матеріалу, до складної мови наукових текстів і вивчення спеціальних предметів.

Складнощі освоєння спеціальної термінології, в умінні висловлювати графічну інформацію словами (вербально), в проведенні ланцюга логічних міркувань, в чіткому викладанні послідовності конкретних робіт є одним з головних аспектів адаптації першокурсників. В основному студенти кажуть :що вони розуміють, що і як треба робити, тільки ось словами цього висловити не можуть.

Діяльнісна складова процесу адаптації – це пристосування студентів до нових психологічних навантажень, ритму життя, методам і формам роботи, що впливають з цілей і завдань навчання; протеріччя студентів між особистими інтересами, бажаннями і необхідністю, пов'язане з недостатньою чіткістю їх цільної установки на оволодіння професією; подолання індивідуального «інформаційного вибуху»; залучення до напруженого процесу навчання праці для придбання знань, умінь і навичок у вигляді послідовних

складових цілісної професійної орієнтовної системи; необхідність прояву життєвої позиції і громадянської якостей.

У вищому навчальному закладі значно збільшується обсяг самостійної навчальної роботи (конспектування літератури, складання тез, написання рефератів тощо), з'являються нові форми організації навчання (лекції, семінарські, практичні та лабораторні заняття, колоквиуми тощо). Це може породжувати своєрідний негативний ефект, що має назву «дидактичного бар'єру» між викладачем і студентами, подолання якого стає одним із важливих завдань управління процесом навчання. Нездатність подолати дидактичний бар'єр часто є гальмівним моментом, що ускладнює адаптацію студентів.

Новизна дидактичної умови, з якою зустрічається першокурсник, часто знецінює надбані ним у школі способи засвоєння навчального матеріалу. Спроби компенсувати це старанністю, сумлінним ставленням до навчальних обов'язків не завжди приводять до бажаного успіху. Минає чимало часу, поки студент виробить нові способи, опанує нові засоби, адекватні новим умовам навчання. Лише після цього напруження зменшується, зайві емоційні реакції на труднощі поступово змінюються ритмічними, навіть автоматизованими виконавчими діями, а саме навчання поступово потребуватиме від студента значно менших зусиль. Однак багато студентів досягають цього занадто великою ціною. «Академічні» стресогенні чинники є найбільш специфічними та поширеними переважно серед студентства. Є також результати дослідження про те, що академічна криза часто є вторинним утворенням стосовно більш глибоких криз, таких як родинні та сексуальні стосунки або кризи професійного вибору.

Особливості дидактичної адаптації студентів-першокурсників у ЗВО є предметом психологічного дослідження українських науковців за останні роки. Л.Литвинова дослідила та виявила що, більше половини студентів-першокурсників можна вважати дезадаптованими.

Розчарування, негативні хвилювання, і неуспішність у навчанні з тих предметів, заради яких здійснено вступ до ЗВО, відчуються такими

студентами дуже гостро. Призводить до розгубленості, роздратуваності, пригніченості або агресивності. Першокурсники зазначають, що їм не хочеться відвідувати університет, і кожного ранку вони змушені долати «внутрішній бар'єр». Відчувається постійно втома і «якась вичерпаність», протягом навчання не відбувається нічого цікавого, немає успіху, не видно перспективи. Вони відчують проблеми у спілкуванні, багатьом здається, що їх зовсім не розуміють, однак вони й самі себе перестають розуміти. Студенти не встигають готуватися до занять, хоча витрачають на це чимало часу, «нібито тільки те й роблю, що вчусь, вчусь..., а результату немає». Багато хто указують на відірваність від звичного життя: зустрічі з друзями, улюблені заняття, традиційні способи відпочинку - все це дуже далеко. Порівняння зі шкільним навчанням породжує відчуття, що «ти нікому не потрібен», тебе нібито «забули», і викладач згадує лише для того, щоб поставити чергову негативну оцінку. Порушується сон, стан здоров'я, апетит, загальна активність організму. Також ці студенти дуже щирі в спілкуванні, очікують на допомогу і підтримку від викладачів. Все це загострюється у тих студентів, що мешкають у гуртожитку. Тісне спілкування з сусідами породжує нову напругу у взаєминах. Безліч студентів починає сумніватися у слушності зробленого вибору і демонструє невротичну реакцію регресу («Хочу назад, туди, де було добре, зрозуміло п надійно»).

Дидактична адаптація студента ускладнюється відмінністю методів викладання у середній школі та вищому навчальному закладі. Не розуміння лекцій, проведення яких суттєво відрізняється від шкільних уроків, відсутність щоденного контролю - все це негативно впливає на успішність і самопочуття окремих студентів. Насамперед стосується тих першокурсників, у яких переважає екстернальність у ставленні до навчання, відсутнє почуття причетності до власних успіхів, недостатньо розвинені навички самостійної роботи. Основні причини дезадаптаційних хвилювань студентів пов'язані з глибшими пластами особистості, оскільки поворотні події в житті людини

потребують особистісних змін, перебудови всієї системи «Я», що людина досить болісно переживає.

У дослідженні виявлено основні чинники, що впливають на процес адаптації студентів: емоційний стан та емоційна стабільність особистості, рівень самооцінки, волева активність, комунікативні уміння і ступінь інтеграції образу «Я». Також важливо залучити механізм взаємозв'язку самооцінки особистості студента з операціональними структурами способів навчальних дій, з одного боку, та системою переживань «успіху – неуспіху» в діяльності, з іншого. Для цього у студентів необхідно формувати нову систему навчальних дій, що відповідають як новим вимогам навчання у ЗВО, так і індивідуально-особистісним якостям і тенденціям розвитку індивіда.

На адаптацію студентів впливають також їхні ціннісні орієнтації, мотиваційна спрямованість, рівень особистісної тривожності, екстернальність – інтернальність, типологічні особливості темпераменту. Особливо важливою в період адаптації є сфера спілкування з людьми навколо, зокрема з викладачами.

Дослідники розробили психологічні рекомендації для викладачів (кураторів) щодо здійснення ефективної корекції дезадаптованих хвилювань студентів. Зважаючи насамперед на те, що першокурсники не завжди успішно оволодівають знаннями не тому, що отримали слабку шкільну підготовку, а через несформованість якостей, які визначають готовність до навчання у вищій школі:

- уміння вчитися самостійно;
- здатність контролювати й оцінювати себе;
- врахування індивідуальних особливостей власної пізнавальної діяльності;
- уміння правильно розподіляти свій час для самостійної навчальної роботи й відпочинку;
- самодисципліна тощо.

Головне завдання у роботі з першокурсниками є організація та керівництво самостійною навчальною роботою студентів, розробка і запровадження шляхів її раціоналізації та оптимізації.

4) Особистісно-психологічна адаптація пов'язана з прийняттям студентом нової соціальної позиції «студент» (хто навчається самостійно, наполегливо опановує професію) та опануванням нової соціальної ролі «майбутнього фахівця».

Наявність у «Я-концепції» студента конструктивів, які вказують на його професійно-рольову ідентифікацію («Я-студент», «Я-майбутній фахівець» тощо) позитивно позначається на процесі його професійного становлення. Це дає відносно жорсткий стрижень і орієнтує студента, викликає необхідність підтвердити уявлення про власне «Я» («Якщо я хороший студент, то треба подолати всі спокуси розваг, слабкість волі й лінь, щоб підтвердити цей «Образ-Я». Я мушу діяти так, як має робити в моєму уявленні фахівець»). Наявність професійно-рольової настанови в поєднанні з соціальною і пізнавальною активністю студента може свідчити про його професійну спрямованість.

«Я-концепція» студента, його самооцінка безпосередньо впливає як на його дидактичну адаптацію, так і на адаптацію до умов майбутньої професійної діяльності. Під впливом «Я-концепції» у деякого виникають сумніви у своїх здібностях, у правильності вибору професії. Це породжує невпевненість у своїх силах, страх перед оцінками. Заважає також невміння бачити професійну спрямованість процесу навчання, незрозуміння того, що формування майбутнього фахівця починається з першого дня навчання у вищій школі.

Період адаптації проходять не всі однаково. За результатами дослідження, 49% студентів важко перебудовуються до нових форм організації навчального процесу; 20% - гостро переживають відірваність від сім'ї, важко пристосовуються до самообслуговування; 12% студентів відчувають труднощі входження в новий колектив; 39% - не можуть охопити весь обсяг самостійної роботи.

Залежно від активності студента адаптивний процес може бути двох видів:

- 1) активне адаптування;
- 2) пасивне, конформне прийняття цілей і цінностей нової соціальної групи.

Залежно від швидкості адаптації та її результатів розрізняють такі типи адаптації студента:

1-ий тип адаптації характеризується легкістю пристосування студента до нових умов, швидким виробленням стратегії власної поведінки, успішним входженням у колектив; поведінка такого студента емоційно стійка, неконфліктна.

2-ий тип адаптації характеризується тим, що вона повільна, цілком залежить від середовища й соціального оточення студента. Трапляються ускладнення і в організації навчання студента, і в його режимі праці та відпочинку, і в спілкуванні. За цих умов важлива допомога, педагогічний контроль і психологічна підтримка студента.

3-ій тип адаптації студента характеризується тим, що він важко адаптується через свої індивідуальні психологічні особливості, зокрема, через високий рівень конформізму, велику залежність від групи. Поведінка такого студента часто деструктивна: конфліктна, емоційно нестійка, з неадекватною реакцією на педагогічні вимоги та умови навчання.

Для деструктивного стану студента в період адаптації характерним є:

- неспроможність відчувати самотність;
- занижена самоповага і самооцінка;
- соціальна тривожність, невпевненість у спілкуванні, сором'язливість, очікування осуду з боку інших людей;
- недовіра до людей;
- труднощі у виборі партнера, товариша, друга;
- пасивність і невизначеність, що знижує власну ініціативність і в навчанні, і в спілкуванні;

– нереалістичні очікування, орієнтація на підвищені вимоги до себе («мене не розуміють...», «до мене ставлення несправедливе...»).

Дослідники (Н.Герасімова, Г.Дубчак, А.Кунцевська) виявили, що одним із головних зовнішніх чинників, які викликають труднощі адаптації студентів до нових умов навчання, є стресогенні ситуації, що спричиняють стани емоційного напруження. За результати дослідження виявили, що перше місце серед них посідає чинник «недостатня увага адміністративного та науково-педагогічного персоналу до запитів студентів», який здійснює значний негативний вплив протягом усього періоду навчання. Друге місце – «часте залучення студентів до виконання робіт, не пов'язаних із навчальним процесом» і «негативні чинники особистішого характеру, які заважають навчанню». Друге більш впливовим на молодших курсах. Чинник «невідповідність умов навчання і побуту студентів потребам їхнього всебічного розвитку» посідає третє місце та набуває актуальності на випускних курсах. Під впливом названих чинників у студентів зростає психічна напруга, виникають і поглиблюються особистісні протиріччя, послаблюється внутрішня погодженість, конгруентність «Образу-Я», виникає негативний зв'язок між «Я-реальним» та «Я-ідеальним», знижується суб'єктивна задоволеність від перебування у ЗВО.

Викладач повинен в адаптаційний період першокурсників надати їм допомоги у самовизначенні за соціальними цінностями, а не за тимчасовими результатами діяльності; вчити цілеспрямованості; включати кожного студента у співтворчість; допомагати в організації самостійної роботи та входженні в студентське середовище. Позитивний вплив адаптації залежить також від стану здоров'я і розвитку волі студента. Якщо є проблеми, то такі студенти вимагають особливої уваги та допомоги.

Також допомагає студентська група, якщо в ній позитивний мікроклімат і вона є референтною (значущою) для студента. Співчутливе ставлення один до одного в студентській групі, взаємодопомога роблять процес входження кожного студента в навчально-професійну діяльність і новий колектив комфортнішим і успішним.

Коли адаптація відбулася, розпочинається процес індивідуалізації пізнавальної діяльності й поведінки студента, з'являється настанова на розвиток індивідуальних якостей пізнавальних процесів, формується індивідуальний стиль розумової діяльності. Важливим є усвідомлення студентом своїх індивідуальних властивостей (наприклад, якості розуму, тип запам'ятовування тощо) і свідоме використання їх для досягнення позитивних результатів.

Інтеграція (в перекладі – поєднання частин у ціле) завершує процес професійного становлення: виникає спрямованість особистості на виконання професійної ролі, формуються професійні здібності в сукупності професійних якостей. Це ознака автентичної особистості, яка по-справжньому реально функціонує, знає відмінності між відчуттями і фантазіями, між своїми потребами і бажаннями інших, діє згідно зі своїми очікуваннями (та не вимагає покори від інших людей). Інтеграція студента означає, що він усвідомлює свої потреби й бере відповідальність за їхню реалізацію, узгоджує свої бажання з наявними можливостями, вибудовує своє «Я-ідеальне» узгоджено з «Я-реальне» і професійною моделлю.

В період інтеграції у студента завершується професійне становлення, визначається професійне спрямування особистості, формуються професійні і громадянські якості, а також модель майбутньої професійної діяльності. Це відбувається через професійну ідентифікацію (порівняння, ототожнення себе з професійною моделлю) та професійну само-презентацію (поведінка набуває професійних ознак). Студента формує професійні риси особистості. Як показник цих процесів студент набуває соціально-психологічної зрілості.

За І.Коном, соціальна зрілість – це стадія соціального розвитку особистості, яка характеризується не тільки оволодінням соціальними ролями, а й здатністю до самостійних учинків, активною соціальною позицією, прийняттям відповідальності за соціальні наслідки своєї поведінки. Для соціально зрілої людини притаманна стійкість цінностей і переконань,

активна соціальна позиція. Це виявляється у її взаєминах із людьми, у взаємодії з певною соціальною групою і соціальним середовищем загалом.

Тому становлення студента як професіонала – це складний процес переборення труднощів, протиріч, вирішення яких допомагає студентові наблизитися до своєї мети. Ці протиріччя повинні стати предметом свідомості студента, його рефлексії. Якщо викладач – суб'єкт організації навчального процесу, то студент – суб'єкт власної навчально-професійної діяльності.

Підтримка, увага, допомога з боку викладачів і куратора в цей період відіграє вирішальне значення:

- поради щодо встановлення режиму праці й відпочинку;
- рекомендації щодо організації і виконання самостійної навчальної роботи (як шукати і відбирати інформацію, як конспектувати лекцію, як опрацьовувати наукову літературу та ін.);
- допомога в налагодженні ділових і дружніх (особистісних) стосунків у академічній групі;
- потрібно працювати також з активом групи для формування чуйного ставлення однокурсників один до одного, надання їм допомоги що до виконання навчально-професійної діяльності й входження у новий колектив.

Усе це сприяє тому, що студент активно включається в навчально-виховні структури групи, факультету та університету. Відбувається інтенсивний розвиток особистісних якостей (нові інтереси, настанови, набувається самостійності і розвивається творчість), професіоналізація особистості та входження в професійну роль.

Отже, нова соціальна ситуація розвитку студента визначається зміною і закріпленням його соціального статусу, реалізацією його професійних намірів, розвитком його особистості як професіонала.

1.2. Соціально-психологічна адаптація студентів: поняття, структура, різновид

Дуже яскраво процес адаптації проявляється у першому семестрі, коли нещодавним учням школи доводиться швидко вжитися в незвичні для них умови навчання. Виділяють декілька вищих структурних складових цього процесу в поєднанні один з одним, ускладнюються комплексом вихідних факторів, утворюють основу, на базі якої у студентів виробляються різноманітні і складні пристосувальні реакції, вони відповідають їх потреби включення в навчально-виховний процес і суспільне життя колективу. Реакції піддаються свідомому вольовому контролю і регулюванню з боку студента, тобто вони як правильні доволі, за змістом діяльнісні, поведінковими, емоційними та ін. Класично застосовують звичайну характеристику у вигляді швидкості, інтенсивності і формі протікання.

Перше з чим зтикаються першокурсники-це нова організація навчального процесу (згідно з навчальними та робочими планами за фахом і семестрах, з виділенням залікових і екзаменаційних сесій, з проведенням проміжних атестацій, заняттями протягом навчальної пари), а також нові форми навчальної праці та проведення занять (лекційні, практичні, лабораторні, семінарські заняття, навчальні практики, самостійна та індивідуальна робота).

Як правило студенту доводиться самостійно пристосовуватися, на особистому досвіді розуміти викладені особливості навчального процесу у вищому навчальному закладі, тому перебудувати поведінку і стиль діяльності, виробляти нові корисні навички і звички. Ця реакція протікає у кожного суто індивідуально як складний та спрямований. І до певної міри, усвідомлений процес, захоплюючий соціально-психологічну, психологічну та діяльнісну складову адаптації.

Кожному студенту, спираючись на рекомендації викладача, потрібно виробляти систему самостійної роботи, де буде укладатися час та рівень вихідної підготовки, наявність стійких навичок розумової праці і здібностей,

працьовитості і посидючості, методичне і матеріальне забезпечення цієї роботи з боку вищого навчального закладу та інші суб'єктивні обставини.

Судячи з спостереження, майже для всіх студентів-першокурсників вироблення подібної системи виявляється особливо складним внаслідок нерозуміння простої істини: на відміну від середньої школи в вищому навчальному закладі основний натиск робиться на самотійну роботу студента. Також це свідчить про те, що процес звикання до умов вищого навчального закладу сильно затягується для тих студентів, які намагаються взагалі обійтися без певної системи в своїй самотійній роботі.

Вчорашні школярі, ставши першокурсниками повинні освоїтися в умовах нових для них педагогічних вимог, випрувати на собі вплив нових педагогічних методик. Наприклад, від молодих людей вимагають виконувати кожне завдання на зазначений термін відповідно до графіку самотійної роботи, проводити попередню підготовку до практичних і лабораторних занять, проявляти творче ставлення до роботи. На лекціях їм значно частіше доводиться стикатися з застосуванням проблемного методу ділових ігор, програмного контролю і комп'ютерних засобів. Ці та інші вимоги, що здаються в перший час студентам більш складними. Порівняно з середньою школою, впливають з цілей і завдань професійного навчання. Та здоровий глузд вимагає від кожного студента не показного їх ігнорування, як це іноді трапляється в житті, а свідомого дотримання їх повсякденної роботи.

Перші тижні навчання зазвичай у більшості викликають стан ейфорії у зв'язком з тим, що їх не обов'язково опитують на черговому занятті на відмінно від середньої школи. Та на щастя, для більшості студентів, цей стан тримається недовго. Вони швидко розуміють що у вищому навчальному закладі інша форма контролю, більш глибока і різноманітна, а головне – засновано на підході до студента як до людини, а не до дитини, свідомо ставитися до обраної професії. Всі форми контролю спрямовані щоб допомогти студентові краще розуміти певні тонкощі, розібратися в досліджуваному матеріалі, зрозуміти погане засвоєння, пов'язати теорію з практикою, відчути впевненість у своїх силах.

Один з показників і одночасно умовою соціально-психологічної адаптації є кількість часу, що проводиться в університеті. Весь час, що проводиться в вищому навчальному закладі, включає час учбових занять, самостійної роботи в бібліотеці, лабораторіях, консультації викладачів, а також дозвілля (вільний час). Всюди, у кожному виді учбової роботи (або дозвілля) першокурсник освоює певні соціальні ролі. Висновок: чим більше часу студент проводить в університеті, тим вище рівень його соціально-психологічної адаптації.

Індикаторами дослідження структури вільного часу студентів виступили:

- тривалість часу, який проводять студенти в вузі;
- вільний час, який проводять студенти у вузі;
- зміст дозвілля студентів у вузі.

Аналізування тривалості вільного часу, який проводять студенти в навчальному закладі, спрямоване на виявлення особливостей структури часу студентів, що представляє собою непрямий показник ступеню ідентифікації студентів з вищим навчальним закладом і зв'язку їх образу життя із ЗВО.

Заключним підсумком форми контролю знань студентів за семестр, є заліки та іспити. Кожен студент повинен подбати, на початку семестру, про те, щоб з'ясувати, які заліки і іспити його чекають наприкінці та працювати таким чином, щоб бути своєчасно і досить підготовленим до їх здачі.

Ставши студентом, молода людина знаходить нові права, обов'язки і відповідності. Головне з цих прав – надання йому суспільством можливості безкоштовно отримати вищу освіту. Також нові обов'язки з'являються пов'язані, наприклад, з відвідуванням занять, планомірної аудиторної та позааудиторної роботи, виконання завдань, участю в громадських заходах.

Інтерес і ініціативу, увагу і доброзичливість вимагає від першокурсників налагодження спілкування з товаришами по академічній групі первинного навчального колективу. Важливо, що чим швидше складається позитивне ядро групи, тим успішніше протікає адаптація всіх дійсно зацікавлених у навчанні студентів групи. Спершу, поки студента не виробилося вміння поєднувати громадську роботу зі своєю основною навчальною діяльністю, йому бувають

важко. Тому, що тривала громадська пасивність неминує сприяє прояву помітною обмеженістю в формуванні особистості молодого людини. У перші місяці навчання у вищому навчальному закладі студенту необхідно усвідомити організаційну зв'язку передбачену у вищому навчальному закладі його статусом: відділення-завідувач відділенням, спеціальність-випускна циклова комісія, навчальна частина, відділ кадрів, деканат – декан, бібліотека та інші. Розуміння цих зв'язків полегшує студентам вирішення поточних навчальних питань, дозволить йому краще використання своїх прав (наприклад, своєчасно оформити відпустку, отримати відстрочку, дозвіл на дострокову здачу та інше), заощадити час. Допомогти розібратися та зрозуміти має куратор курсу.

Адаптація(в перекладі з лат. – пристосування) – одне з ключових понять, що вживаються сьогодні в психології. Воно має на увазі психічне здоров'я особистості, тобто гармонію з самим собою і навколишнім світом.

Адаптація збагачується досвідом людини, робить її більш соціалізованою, що полегшує подальшу адаптацію.

Соціально-психологічна адаптація – процесі результат взаємодії особистості з соціальним середовищем, яке змінюється, поступове узгодження вимог обох сторін так, що особистість отримує можливість виживання, а середовище – відтворення.

Основні функції адаптації: знаходження умов і форм для вільного і прогресивного розвитку особистості.

Структура процесу адаптації:

- оцінка характеру і значущість змін;
- корекція поведінки або перетворення середовища.

Категоріями змісту соціально-психологічної адаптації особистості є:

- соціальний статус;
- професійне самовизнання;
- сформованість соціально значущих здібностей, якостей;
- становище в групі, в системі міжособистісних відносин найближчого соціального оточення;

- характерологічні особливості і якості особистості;
- можливість прояву індивідуальності.

Критерії соціально-психологічної адаптації:

1. Об'єктивні: продуктивність діяльності; реальний стан в колективі; авторитет, як соціальна реальність. Яка відображає стійке прийняття членами групи пріоритету особистості в будь-якої діяльності.

2. Суб'єктивні: задоволення особистості (свідоме чи несвідоме); позитивне ставлення до різних аспектів і умов діяльності і спілкування та до себе.

Види соціально-психологічної адаптації:

1. Добровільна адаптація – має місце тоді, коли нові цінності і способи дії, які пропонує середовище, що не суперечать системі цінностей особистості:

- норми і цінності соціального середовища вписуються в систему найбільш значущих інтересів і потреб особистості або навіть створюють більш сприятливі умови для їх реалізації;

- ціннісні орієнтири, норми поведінки та інше, раніше властиві особистості, змінюються в нових умовах без особливої напруги.

2. Вимушена адаптація – має місце тоді, коли напрямки і методи перетворень не відповідають уявленням і установкам особистості:

- не беручи нового, особистість намагається змінити вимоги середовища, але вони вони виявляються безуспішними, і як наслідок, доводиться підкоритися;

- індивід підпорядковується, не намагаючись що-небудь змінити.

Адаптуючись, до навчального закладу, у першокурсників бувають такі труднощі як: негативні переживання, пов'язані з доглядом вчорашніх учнів зі шкільного колективу з їх взаємною допомогою і моральною підтримкою, невизначеність мотивації вибору професії, недостатня психологічна підготовка до неї; невміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки, пошук оптимального режиму праці та відпочинку в нових умовах; налагодження побуту і самообслуговування, особливо при переході з домашніх умов в

гуртожиток; відсутність навичок самостійної роботи, невміння конспектувати, працювати з першоджерелами, великий обсяг домашніх завдань, труднощі в спілкуванні, сувора дисципліна та інші.

Всі ці труднощі різні за походженням. Дослідники розділяють три форми адаптації студентів-першокурсників до умов навчального закладу:

1. Адаптація формальна, що стосується пізнавально-інформаційного пристосування студентів до нового оточення, структури навчального закладу, своїх обов'язків.

2. Громадська адаптація, це процес внутрішньої інтеграції (об'єднання) груп студентів першокурсників і інтеграції цих же груп зі студентами оточенням в цілому.

3. Дидактична адаптація, що стосується підготовки студентів до нових форм і методів навчальної групи в навчальному закладі.

Тому, адаптація і здатність до неї – це передумова майбутньої активної діяльності, необхідна умова її успіху без відчуття дискомфорту, напруги і внутрішнього конфлікту особистості з професійним та соціальним оточенням. Таким чином, дослідження цих процесів є дуже важливим в практиці організації навчальної діяльності та виховної роботи у вищому навчальному закладі.

Хід адаптації першокурсників у студентському колективі та соціально-психологічна структура труднощів періоду адаптації займають важливе місце. Лише за останні роки проблема адаптації учнівської молоді до нового колективу стала предметом спеціальних досліджень (В.Казміренко, В.Мєдведева, Г.Шевандрін). Подаючись до вищого навчального закладу, студенти стикаються з рядом проблем, 108 що пов'язані з недостатньою психологічною готовністю до навчання у вищому навчальному закладі, з руйнуванням роками вироблених установок, навичок, звичок, ціннісних орієнтацій вихованців середньої школи і виробничих колективів, втрати роками закріплених взаємин з колективом та формуванням нових навичок, а також з невмінням здійснювати психологічну саморегуляцію власної діяльності та поведінки. Зі вступом до вищого

навчального закладу юнаки і дівчата потрапляють у нові, незвичні для них умови, що неминуче спричиняє руйнування динамічного стереотипу і пов'язаних з цим емоційних переживань. Тому вивчення даної теми також є важливою умовою для оптимізації психічної діяльності особистості, управління з метою максимального ефективного пристосування до мінливих умов середовища.

Перший інтерес до процесу адаптації до навчання у вищому навчальному закладі виник у 70-х роках (Г.Андрєєва, М.Дяченко, В.Секун Р.Нізамов, Л.Кандибович) і був пов'язаний з виявленнями труднощів адаптації. Наприкінці 70-х на початку 80-х років робиться спроба показати процес адаптації у динаміці (Н.Алімов, Г.Кудрявцева, В.Набаров, Т.Щеглова) та виявляються компоненти, фактори, аспекти адаптації; проте ці дослідження не мають цілеспрямованого теоретичного підходу [4]. Дослідження процесу адаптації студентів до навчання у ЗВО 90-х років носять індивідуально-орієнтований характер (Л.Гришанов, Л.Мітіна, Г.Мкртчян, В.Цуркан) і на сьогодні трансформуються на основі соціальнофілософського аспекту вивчення в особистісний підхід з акцентом на розгляді адаптації і в аспекті аналізу процесу розвитку особистості, її психологічних механізмів (Г.Балл, О.Налчаджян, Ю.Швалб) [5]

Процес адаптації кожного студента – це складний процес пристосування до нових умов навчальної діяльності та спілкування.

«Інтенсив» став першим етапом в адаптаційний період, спрямований на те, щоб природний процес адаптації зробити ефективним, глибоким, прискорити його, допомогти і підтримати індивідуальний розвиток, рух юнаків та дівчат в новій соціальній ситуації.

Період навчання студента у вищій школі – надзвичайно важливий період соціалізації його особистості:

1) на цьому етапі завершується соціалізація особистості через систему освіти;

2) закладаються основи подальшої соціалізації в самостійній професійній діяльності;

3) коригуються життєві цілі, настанови на подальший самостійний життєвий шлях.

Соціалізація особистості – процес і результат засвоєння та активного відтворення індивідом соціального досвіду в діяльності та спілкуванні з іншими людьми. Поняття «соціалізація» ширше, ніж «виховання». Процес соціалізації може відбуватися як в умовах стихійного впливу різноманітних обставин життя в суспільстві, так і під час виховання - цілеспрямованого формування особистості.

«Соціалізація – процес, за допомогою якого культура передає людям свої переконання, звичаї, звички і мову» (Р.Чалдіні, Д.Кенрик). У студентському віці залучені всі основні механізми соціалізації:

– прийняття та засвоєння нових соціальних ролей - роль студента, майбутнього фахівця, молодіжного лідера та ін.;

– професійно-рольова ідентифікація («Я – студент», «Я – майбутній учитель», «Я - перспективний майбутній фахівець» тощо);

– наслідування як відтворення професійного досвіду авторитетних викладачів, стилю їхньої науково-педагогічної діяльності або манер поведінки членів референтної групи;

– інтеріоризація оцінних ставлень викладачів і однокурсників у навчально-професійній діяльності;

– орієнтація на соціальні очікування викладачів і однокурсників, щоб досягнути бажаного соціального статусу в групі;

– порівняння себе з іншими студентами та професіоналами;

– навіюваність і конформізм.

Результатом соціалізації студента є:

– вироблення власної системи поглядів на життя, трансформація системи ціннісних орієнтацій, формування професійного ідеалу;

- засвоєння культури людських взаємин і соціально-професійних функцій;
- формування індивідуального стилю навчально-професійної діяльності та власної моделі моральної поведінки;
- опанування професійною діяльністю та формами професійно-ділового спілкування.

Судячи з цього, соціалізацію особистості майбутнього педагога варто розглядати як багатоаспектне явище, яке детерміноване низкою соціокультурних і соціально-психологічних чинників: морально-духовні особливості родинного середовища, специфіка попереднього освітньо-виховного простору, практична реалізація наукової моделі підготовки фахівця в навчальному закладі. Слід налагоджувати не лише чітку систему профорієнтаційної роботи і професійного відбору абітурієнтів до педагогічних навчальних закладів, а й цілеспрямовано здійснювати підготовку молоді до виконання нею соціально-рольових функцій виховання дітей у сім'ї, втілювати в педагогічному процесі освітніх закладів ідеї народної педагогіки.

Ключем соціалізації студента є не лише зміст педагогічного процесу у вищому навчальному закладі, а й соціально-професійне його оточення, студентська референтна група, засоби масової інформації, громадські молодіжні об'єднання тощо. Процес соціалізації особистості майбутнього фахівця значною мірою залежить від успішності адаптації студента до умов нового культурно-освітнього середовища.

Основну масу студентів які навчаються в вищих навчальних закладах становлять юнаки та дівчата 17-25 років. Тому одним із основних завдань психології вищої школи є вивчення особливостей студентської молоді.

Всі студенти – частина дорослого населення, яка об'єднується поняттям «молодь» і виховання якої є обов'язком педагогів вищої школи. Їх діяльність – це нова форма суспільної практики. Проблематика, що виникли перед старшими школярами як суто теоретичні та віддалені, стають для студентів проблемами практичними. Перехід від старшого шкільного віку до вузівського

супроводжується труднощами, часто – зміною звичайних умов життя. Здобуття освіти у вищому навчальному закладі – період найбільш інтенсивного розквіту інтелектуальних та моральних сил людини. К.Д.Ушинський називав вік від 16 до 23 років найбільш вирішальним періодом у житті людини. Він писав: саме тут завершується період утворення окремих уявлень, і якщо не всі вони, то значна частина їх групується в одну мережу, достатньо простору, щоб віддати рішучу перевагу тому чи іншому напрямку думок людини та її характеру. Цінно, щоб матеріал, який у цей час вливають у душу юнака був доброї якості. З 18 до 23 років характеризується найбільшими змінами, що визначаються високими показниками росту інтелектуальних функцій. У період 18-21 рік на особливості психомоторики впливає динамічне збудження. Перед вступом до вищого навчального закладу більшість юнаків та дівчат досягають фізичної зрілості. Але психологічний розвиток особистості триває. У нервовій системі розвиваючись виникають нові структури. Через це з цим перебудовується діяльність раніше сформованих структур. У роботі центральної нервової системи старшокласників завдяки постійній зміні в одному й тому ж порядку одних тих самих дій, засобів, вчинків виникають певні зв'язки умовних рефлексів, які необхідно змінювати, пристосовувати з переходом до вищого навчального закладу до нових умов, нових вимог. Рухливість нашої нервової системи забезпечує цей перехід, але перебудова відбувається у кожного студента по різному – швидко або повільно, важче або легше, залежно від індивідуальних особливостей студента, підготовленості до цього переходу школою, сім'єю, організацією нового для нього вузівського життя та іншими факторами.

Для визначення психологічних особливостей типів особистості студентів необхідно з'ясувати саме ці поняття. Психологічний тип особистості – концептуальну модель, що включає суттєві та специфічні соціально-психологічні особливості певної групи людей, які проявляються в їх діяльності.

Дослідники виділяють такі типи:

1. Суспільно-цілісна спрямованість і високий рівень розвитку особистості. Ті студенти, що належать до цього типу, спроможні у ситуації вибору надати перевагу спільним інтересам, їм властиві моральна чистота, значна духовна енергія, прагнення до постійного культурного зростання, інтелігентність. Студенти, що належать до цього типу, не бувають песимістами, вони в змозі об'єктивно оцінювати оточуючий світ, бачать у ньому не лише негативне а й позитивне, вони спрямовані на конструктивне розв'язання найскладніших проблем.

2. Студенти з переважаючою споживацькою спрямованістю особистості. У таких студентів споживацькі ідеали визначають активну цілеспрямованість діяльності з метою їх задоволення. Для багатьох характерним є прагнення до «веселого» студентського життя з мінімальним напруженням і максимальним щохвилинним задоволенням. Слід зазначити, що така позиція охороняється від зазіхань більш свідомих однокурсників.

3. Третю групу характеризує войовниче споживацтво, прагнення вирішувати власні проблеми за рахунок інших закономірно призводить до появи ще деформованого – злочинного типу особистості. Таким студентам властива руйнівна спрямованість. Головне, з чого потрібно виходити при аналізі проблеми адаптації – це універсальний характер тенденції до встановлення рівноваги між компонентами реальних систем.

1.3. Фактори, що впливають на процес адаптації

Адаптація – це двобічний процес. З одного боку – це адаптація студента до навчального закладу, а з іншого – адаптація навчального закладу до студента. Студенти – першокурсники легше проходять період адаптації якщо відчують інтерес навчального закладу до них.

Протягом першого року студенти проходять через складні та різноманітні процеси адаптації до умов навчання і життя у вищому навчальному закладі,

дорослішання і зростання самосвідомості. Тому будь-якого серйозного життєвого випробування, в ході цих процесів виявляються найбільш пристосовані, підготовлені і відповідальні студенти, які утворюють стійке ядро навчального колективу.

Також перші місяці навчання, особливо перші атестації, а потім заліки та іспити виявляють багатьох студентів, з різних причин зазнають труднощів в навчанні і тому потребують педагогічної допомоги і особливо в моральній підтримці. Але виявляються такі студенти, які або проявляють відверто неціннісні ставлення до освіти, або за особистими якостями не готові до навчання у вищому навчальному закладі.

Як показує спостереження і подальший аналіз, можна виділити кілька факторів, які формують основні труднощі, які долають першокурсники в період їх адаптації:

1. Майже всі абітурієнти, що вступили до вищого навчального закладу, має недостатній рівень фактичної підготовленості за програмою середньої школи. За цим криється нерозвинені працьовитість і допитливість, дефіцит особистої відповідальності і навчальної активності, невисокий рівень духовного і інтелектуального потенціалів.

2. Майже всі студенти мають слабо виражені навички навчальної роботи. У всіх недостатньо розвинене словесно-логічне (абстрактне) мислення, вони погано володіють прийомами раціонального мислення. Нерозвиненість концентрації і розподілу уваги викликає в них певні труднощі в навчальній роботі, наприклад, при конспектуванні лекцій. Абсолютна більшість з них навідь не підозрюють про існування ефективних мнемонічних прийомів, що полегшують запам'ятовування інформації. У значної частини студентів погано виражене вольова регуляція в поданні навчальних труднощів.

Зазвичай у вчорашніх школярів відсутні стійкі навички користування навчальною літературою, конспектування, раціонального читання, усного рахунку, організації своєї самостійної роботи, особливо її планування. Тому виникають страхи та небажання, невміння висловлювати потрібну інформацію,

представлену без пояснення, графічно, у вербальній формі. Розгубленість при користуванні нескладними довідковими матеріалами.

3. Майже всі студенти приходять до вищого навчального закладу з найвним переконанням в тому, що їх абсолютно всьому повинен хтось навчити, все показати і пояснити. Вони бачуть себе в пасивній ролі школяра, а не в активній ролі студента. Тому не дивно, що враження студентів від перших тижнів навчання бувають представлені дуже широким спектром думок: від таких крайніх як «кошмар» і «важко вчитися» (40%), до цілком зрозумілих, наприклад, «вчитися досить важко, але якщо захотіти, то можна досягти успіхів», «важко, але цікаво» (60% відповідей).

4. Більшість студентів мають невисокий рівень культури, моральної та трудової вихованості. Тому з цим явищем доводиться зтикатися в самих різних проявах: несумлінне ставлення до навчальної праці, до слів і справи, світогляд і соціально інфантивність, слабо виражена духовність і тяга до атрибута «масової культури», часом неприйнятна форма поведінки та лексика. Все вище перераховані особливості більш зримо проявляються в судженнях і оцінках, в ставленні до праці, громадської роботи, соціальних цінностей і в міжособистісному спілкуванні.

5. Сильно виражене недостатня установка студента на придбання професії (спеціальності) поряд зі слабким проявом ціннісного ставлення до знань. Проведене опитування показало, що часом до вищого навчального закладу надходять дівчата та юнаки за випадкових причин. Хтось лише в ході адаптації починає усвідомлювати всю серйозність зробленого ними життєвого вибору.

До того, одні розчаровуються, інші байдуже миряться, треті починають виявляти цікавість до майбутнього фаху і робити боязкі кроки до ознайомлення з нею.

6. Проведені опитування виявляють невпевненість багатьох початківців-студентів в тому, що їм під силу успішне навчання у вищому навчальному закладі. Такі діти потребують індивідуальної психолого-педагогічної допомоги, яка, на жаль, до сих пір не завжди передбачена у вищих навчальних закладах.

Велика проблема, що підготовка школярів до навчання у вищих навчальних закладах недостатня, діти невзможі об'єктивно впоратися з вимогами, обсягом та темпом роботи, традиційно складені у вищих навчальних закладах і розрахованих на здібних і підготовлених людей.

Вагомі складнощі адаптації першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі необхідно визнати однією з найбільш значущих проблем вищої школи в умовах її докорінної реформи.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ-АКТОРІВ ДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Формування позитивного освітнього середовища для першокурсників-акторів

Якісні і кількісні показники основних рис колективу поєднуються поняттям «соціально-психологічний клімат колективу». На думку відомого російського психолога Б.Паригіна, поняття «соціально-психологічний клімат колективу» відображає характер взаємин між людьми, переважний тон суспільного настрою в колективі, пов'язаний із задоволенням умовами життєдіяльності, стилем і рівнем управління й іншими факторами.

Соціально-психологічний клімат колективу пов'язаний з певним емоційним забарвленням психологічних зв'язків людей, що виникають на основі їхньої близькості, симпатій, збігу характерів, інтересів і схильностей.

Виділяють двоїсту природу соціально-психологічного клімату колективу. Перший, він являє собою деяке суб'єктивне відображення в груповій свідомості всієї сукупності елементів соціального оточення, всього навколишнього середовища. Другий – виникнувши як результат безпосереднього й опосередкованого впливу на групову свідомість об'єктивних і суб'єктивних факторів, соціально-психологічний клімат набуває відносної самостійності, стає об'єктивною характеристикою колективу і починає впливати на колективну діяльність і окремі особистості.

Соціально-психологічний клімат – це не статичне, а досить динамічне утворення. На різних етапах розвитку трудового колективу спостерігається динаміка модальності емоційності відносин. На початку етапі становлення колективу емоційний фактор відіграє головну роль (йде інтенсивний процес

психологічної орієнтації, встановлення зв'язків і позитивних взаємин). Наступний рівень – утворення колективу все більшого значення набувають когнітивні (пізнавальні) процеси, і кожна особистість виступає не тільки як об'єкт емоційного спілкування, але і як носій певних особистісних якостей, соціальних норм і установок. Тому на цьому етапі відбувається формування спільних поглядів, ціннісних орієнтирів, норм і символів. Протележною стороною, що характеризує динаміку соціально-психологічного клімату колективу, є так звані «кліматичні збурення». До «кліматичних збурень» відносять природні коливання емоційного стану в колективі, періодично виникаючі підйоми і спади настрою у більшості його членів, що можуть відбуватися як протягом одного дня, так і протягом більш тривалого періоду. «Кліматичне збурення» пов'язані зі зміною умов взаємодії всередині групи або зміною навколишнього середовища. Його термін несе в собі як негативне, так і позитивне забарвлення, оскільки ці збурення можуть заважати, а можуть і сприяти життєдіяльності колективу.

Методи стимулювання діяльності та поведінки студента виконують роль регулювання, корегування і стимулювання поведінки і діяльності студентів. Наприклад: змагання, заохочування і покарання.

Змагання-боротьба за існування і є рушійною силою розвитку. Воно відрізняється гласністю, об'єктивним порівнянням підсумків, організовує, згурнує колектив, спрямовує на досягнення успіху, учить перемагати. Воно змушує тим студентам, хто відстав підтягнутися до рівня передових, а передових спонокає до нових успіхів.

Позитивний відгук залежить від того, наскільки воно відповідає прагненню особистості до здорового суперництва, самоутвердження, від обізнаності учасників з його умовами, контрольованості та гласності результатів.

Заохочення – його мета схвалення позитивних дій і вчинків з метою спонукання студентів до їх повторення.

Найчастіше використовують подяку, нагородження грамотою, цінним подарунком та інше.

Але не всі заохочення активізують процес виховання, в виховну силу має тільки за певних умов. Головне своєчасно помітити появі позитивних зрушень у поведінці особистості, в ставленні до навчання, праці. Позитивно похвалити студента, коли він ще не досяг серйозних успіхів, але вже виявляє прагнення до цього. Надавати важливості хоча б ледь помітні зміни на краще, невеликі перемоги учня над собою, педагог пробуджує в ньому бажання й далі вдосконалюватися, стимулює повторенню подібних учинків. Якщо педагог вчасно не зауважить на успіху студента, не побачить його старань, це може негативно позначитись на всьому процесі його виховання.

Покарання – це несхвалення, осуд негативних дій та вчинків з метою їх припинення або недопущення в майбутньому.

Цей метод, як і заохочення, слід використовувати тільки як виховний засіб. Воно може бути пов'язане з накладанням додаткових обов'язків; з позбавленням або обмеженням певних прав, а також моральним осудженням.

Покарання повинно викликати переживання, почуття провини, збуджувати докори совісті та прагнення змінити поведінку; зміцнювати почуття відповідальності за свою поведінку, дисциплінованість, несприйнятливості до негативного, здатність протистояти негідним бажанням.

Перебіг адаптації особистості до різних аспектів діяльності детермінується складною взаємодією цілої низки чинників, які традиційно поділяють на дві групи: об'єктивні (характеризують стан адаптаційного професійного середовища) та суб'єктивні (чинники, які персоніфіковані та опосередковані особистістю), адже поняття професії включає не тільки ступінь підготовки, але й форму соціального визнання, засоби реалізації професійних знань та навичок в конкретних умовах професійної сфери.

Професійна адаптація, таким чином, має як об'єктивний, так і суб'єктивний моменти діяльності. Важливим є збіг зазначених чинників, який значною мірою визначається тим, наскільки місце, яке займає працівник,

відповідає його соціально-професійній спрямованості. Краще пристосування особистості до професійної діяльності досягається лише в тому випадку, коли робота відповідає найбільш глибоким узагальненням, активним і стійким властивостям особистості.

Розвиток творчого потенціалу майбутніх фахівців

Творчість – це свідомо цілеспрямована діяльність людини, яка ставить завдання перетворення дійсності, створення нових оригінальних предметів, творів тощо, яких раніше не було. Творчій людині притаманні такі якості:

- вона бачить проблему, може її сформулювати, поставити запитання;
- самостійно визначає шляхи пошуку відповіді на це запитання;
- яскраво переживає момент шукання рішення - пізнає «страждання творчості»;
- має сильну мотивацію стосовно розв'язання проблеми: усвідомлює цінність, життєвий смисл її вирішення, значущість можливих результатів (навіть під час сну може шукати відповідь);
- не лише одержує новий унікальний результат, а й сам процес його досягнення характеризується новизною і своєрідністю.

Є такі завдання творчого характеру, як написання курсової і дипломної роботи, розроблення наукових тем у студентських наукових гуртках тощо. Більшість учених вважають (О.Запорожець, В.Давидов та ін.), процес розвитку особистості є творчим процесом. Людина (дитина, учень, студент) завжди щось відкриває для себе, досі не бачене, що-небудь нового додає до свого досвіду, тобто виявляє суб'єктивну творчість (творче мислення, творча уява тощо), творчість щодо свого розвитку.

Творча людина – це результат усього її попереднього досвіду спілкування і спільної діяльності з людьми, наслідок її власної активності. Тут поступово формується такий внутрішній світ, який надає всій діяльності творчого характеру або, навпаки, визначає активність за готовими, якимось створеними схемами. Але збагачення внутрішнього світу, створеного самим суб'єктом відповідно до законів саморозвитку і творчості, стає могутнім джерелом

повноцінного розвитку студента. Є дві перспективи для особистісних змін майбутнього фахівця: свідомо опановувати навчальний матеріал або несвідомо запам'ятовувати (зазубрювати) інформацію; свідомо розвиватися або несвідомо деградувати.

Детермінантами формування і розвитку пізнавальної активності особистості студента є зовнішні (змістовний компонент навчального процесу, форми організації навчальної діяльності, соціальний статус студента та ін.) і внутрішні чинники (мотивація, особливості інтелектуальної та емоційно-вольової сфери, індивідуальний темп засвоєння матеріалу, пізнавальний досвід) – що і є психологічними умовами активізації та виявлення творчої навчально-пізнавальної діяльності (О.Киричук).

Активізації творчої навчально-пізнавальної діяльності студентів різних спеціальностей присвячені дослідження Н.Давидюк, Л.Мойсеєнко, І.Кукуленко-Лук'янець, Т.Гусевої та ін. Сформульовано, що психологічними умовами активізації творчої навчально-пізнавальної діяльності студента є організація та постійне підтримання суб'єкт-суб'єктної міжособистісної навчальної взаємодії викладача і студентів; вдосконалення змістовного (гуманітаризація) і методичного (гуманізація та демократизація) компонентів навчального процесу; формування позитивної професійної мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів. На першому місці детермінантами формування і розвитку творчої пізнавальної активності є внутрішні чинники (самооцінка, стійкість в умовах стресових ситуацій, усвідомленість «Я» та ін.) та зовнішні чинники (прагнення до професійної самоактуалізації, адекватна професійна спрямованість та ін.) (Н.Давидюк).

В умовах сучасних глобальних перетворень людина не має права на пасивність. Вона мусить стати активною у своєму діянні, самовдосконаленні й творчості. Сучасна освіта повинна працювати на вищі досягнення людини, які пов'язані з розвитком її особистісного творчого потенціалу.

Студентський вік – сенситивний до набування зрілості, сходження до вершин творчості, з яких починається соціальна (об'єктивна) творчість. У роки

студентства не можна працювати нестаранно й нетворче, бо саме в цей період є всі сприятливі умови для розвитку своїх потенційних можливостей. А чи не обмежують себе студенти, коли ухиляються від продуктивної праці, коли виконують навчальні завдання формально, коли працюють за мотивом уникнення незадовільної оцінки, коли живуть сьогоднішнім і не будують плани на професійне майбутнє?

Як розкривається творчий потенціал студента? Як правило, кожна людина спочатку вчиться міркувати за алгоритмом. Алгоритм, як сувора й чітка послідовність операцій, має винятково важливе значення там, де потрібно виробити міцні вміння, поміж ними вміння міркувати. За алгоритмом успішно розвивається логічне мислення суб'єктів навчання. Проте дуже важливо навчити студентів також самостійно розробляти алгоритми.

Загально-педагогічні евристичні прийоми (навчання шляхом навідних питань, які полегшують знаходження правильного способу; від загальних вказівок до конкретних та ін.) допомагають студентові опанувати ефективні способи розв'язання різноманітних практичних завдань. Проте у процесі професійної підготовки студент повинен навчитися розробляти свої ефективні евристичні прийоми, що багато важить для його розумового розвитку. Таким чином студент народжує для себе суб'єктивну новизну, створює свій внутрішній суб'єктивний світ. Відбувається прирощування нового досвіду до свого розуму, зростає чутливість до пізнавальних проблем, розвивається креативність (основа творчості).

Параметри (якості) креативності, на розвитку яких ґрунтується розвиток процесів творчості:

- оригінальність;
- семантична гнучкість (новий спосіб використання предмета, наприклад, відповідаючи на запитання «Де можна використати книгу?»);
- образна адаптивна гнучкість (зміна форми стимулу, щоб побачити в ньому нові ознаки);

– розвиток здібності до взаємодії двох типів ментальних образів – візуального і слухового (наприклад, відображення поняття, теоретичного положення у вигляді схеми, рисунку, таблиці тощо);

– здатність народжувати нові ідеї в нерегламентованих умовах.

Таким чином, творчість студента у навчанні – це одержання ним чогось нового, додавання нового соціального досвіду до свого індивідуального досвіду. Творчість не є синонімом мислення. Мислення – це інтелектуальна обробка матеріалу, акцент на його розумінні, на процесі обробки окремих деталей, із якого народжується новий продукт. Творчість виявляється в різних стилях опрацювання інформації (наприклад, конспект, тези, реферат тощо). Творчість – завжди спонтанність і раптовість (проте вона корелює з креативністю) у вирішенні завдання. Відбувається інтелектуальне зростання особистості, змінюється тип ставлення людини до світу. Тобто від того, як людина сприймає, розуміє і пояснює те, що відбувається навколо, залежить її готовність сприймати суперечливу інформацію, орієнтуватися на усвідомлення сутності явища.

Рекомендації студентам щодо розвитку в них креативності (дивергентного мислення):

1) Потрібно сприймати наукову інформацію не для механічного запам'ятовування, а для логічного опрацювання, для встановлення причин-но-наслідкових зв'язків. Важливо дотримуватися принципів наукової організації навчання, принципів наукової організації розумової праці.

2) Треба виявляти самостійність, критичність, уміння сприймати нові ідеї та відмовлятися від своїх помилкових думок.

3) Важливо формувати пізнавальну компетентність, яка виявляється в таких уміннях:

- працювати з текстом, який має недостатню або суперечливу інформацію (шукати відомості, яких не вистачає);

- інтерпретувати узгоджений і неоднозначний матеріал;

- характеризувати суперечливу інформацію і формулювати гіпотези вирішення пізнавальної проблеми;

- пояснювати, оцінювати альтернативні погляди, формувати власне ставлення до них.

Лише за таких умов формується підґрунтя для об'єктивної творчості в професійній діяльності, а саме:

1) Продуктивність мислення, що виявляється в кількісних характеристиках розгортання пізнавальної діяльності (аналіз, синтез, порівняння та ін.) і в якісних показниках (успішне розв'язання навчальних завдань, формування власного погляду, свого ставлення до проблеми і власного бачення шляхів її вирішення).

2) Критичність мислення, прагнення до обґрунтованості та доказовості своїх ідей і міркувань.

3) Розвиток рефлексивності:

- готовність до об'єктивної самооцінки;
- спроможність до дискусії з собою;
- здатність до саморегулювання.

4) Працелюбність, бути весь час у пошуках і русі, цілеспрямованість у роботі.

5) Внутрішня єдність, цілісність і вибіркова позиція стосовно здійснення мети.

6) Загальний культурний рівень, розвиток духовно-моральних якостей особистості.

Є такі стадії творчого процесу (за В.Зінченком), які успішно можуть бути реалізовані, наприклад, при написанні студентами дипломної роботи:

1) Виникнення проблеми, розуміння важливості її вирішення, мобілізація розумових сил, інтелектуальне напруження.

2) Сприймання й аналіз ситуації, усвідомлення проблеми.

3) Формування гіпотези, пошук шляхів вирішення проблеми (аналізуються і уточнюються умови розв'язання завдань).

4) Починається вирішення проблеми (єдність свідомого і несвідомого), перевіряється гіпотеза.

5) Виникає ідея правильного шляху (засобу, прийому) розв'язання проблеми.

6) Практична реалізація ідеї.

Лише за таких умов розвитку суб'єктивної творчості до мислення підключається інтуїція - швидкий процес знаходження правильного способу розв'язання проблеми на основі пошуку орієнтирів, які іноді логічно не пов'язані або не піддаються логіці міркування. Інтуїція – здатність до безпосереднього збагнення, осягнення істини, коли висновок ґрунтується переважно на здогадці, на підсвідомості. Інтуїція – унікальний інстинкт здогаду; засіб народження ідеї; проникливість в осягнення істини без логічного міркування; виникає випадково та є елементом мимовільності. Інтуїція допомогла багатьом ученим здобути значних наукових досягнень і зробити великі наукові відкриття (наприклад, періодична система І.Менделєєва, структура атома Н.Бора, майбутнє людства Нострадамуса, етичні закони Лютера-Кальвіна тощо). Зараз є гіпотеза, що підсвідомість підключена до Всесвітньої свідомості, до космічного інформаційного поля (академіки Г.Шипов, М.Моїсєєв, І.Ільїн, В.Тихоплав та ін.).

Отже, треба ставити питання, шукати відповіді, міркувати – і проблема неодмінно вирішиться, адже цьому допомагатиме також інтуїція. Навчитися їй неможливо, але інтуїція та логічне розмірковування становлять єдність. Розв'язує завдання не інтуїція, а дивергентне мислення, а тому для вирішення проблеми людина повинна виявляти зусилля, розмірковувати.

Творчі люди відрізняються від людей, здатних лише працювати за алгоритмом, засвоювати готові знання і виконувати звичну, добре налагоджену роботу, багатством внутрішніх переживань, їхньою тонкістю і глибиною. Високий розвиток емоційної сфери, в свою чергу, допомагає таким людям у складних ситуаціях звертатися до образів підсвідомості (інтуїції) та черпати з

неї рішення поставлених завдань. К.Роджерс пише: «Творча особистість – це вільна особистість, здатна бути сама собою, чути своє «Я».

Які особистісні риси студентів сприяють формуванню в них компонентів творчої діяльності? Найважливіші серед них такі:

- позитивна «Я-концепція», упевненість у своїх можливостях;
- схильність до розумного ризику;
- розвиток уяви, схильність до фантазування;
- самодисципліна;
- відповідальність.

Не можна примусити студента творити, якщо він сам не хоче цього. Східна мудрість звучить: «Осла, якого не мучить спрага, не напоїш водою...». Заважають студентів формувати компоненти творчості й такі вади його особистості: слабка мотивація навчально-професійної діяльності, негативна «Я-концепція», конформізм, відсутність самодисципліни тощо. Ці якості можуть бути також причиною неуспішності студентів.

2.2. Психолого-педагогічна орієнтація викладачів-кураторів до виховної роботи з першокурсниками

Куратори – педагоги, які постійно спілкуються з студентами, закріпленими за ними, різнобічно впливають на них і водночас працюють за предметною системою. Тобто, крім викладання певного предмету він дбає про об'єднання зусиль викладачів, які працюють в певній групі, координацію їхніх вимог для поліпшення результатів виховної та навчальної роботи з студентами групи.

У своїй діяльності куратор тісно пов'язаний з іншими працівниками навчального закладу: адміністрацією, викладачами, бібліотекарями, медичними працівниками та ін. Тому кураторами призначаються найдосвідченіші викладачі-вихователі. Діяльність куратора урізноманітнює, поживляє виховну

роботу в групі, особливо в колективі старшокурсників, спрямовує їх на диференціацію та індивідуалізацію виховання, на ширший і глибший вияв здібностей та уподобань студентів.

Функції куратора групи

– Забезпечувати оптимальні умови для всебічного гармонійного розвитку студентів, їх самореалізації.

– У співдружності з батьками, викладачами, студентськими та молодіжними громадськими організаціями здійснювати всебічне виховання студентів у процесі навчально-виховної роботи в навчальному закладі та за його межами.

– Систематично аналізувати індивідуальні анатомо-фізіологічні і соціально-психологічні особливості розвитку студентів групи; давати рекомендації іншим викладачам, батькам щодо необхідності враховувати індивідуальні та вікові особливості розвитку кожного вихованця.

– Здійснювати організацію і виховання первинного студентського колективу, всебічно вивчати динаміку його розвитку, координувати діяльність викладачів, які працюють в групі.

– Організовувати виховні та організаційні заходи для створення оптимальних умов, які сприяли б зміцненню та збереженню здоров'я студентів.

– Здійснювати організаційно-виховну роботу з студентами, батьками та викладачами для формування у студентів старанності, дисциплінованості у процесі навчальної діяльності з урахуванням їх індивідуальних можливостей.

– Організовувати позанавчальну виховну роботу з студентами, сприяти залученню їх до роботи позанавчальних молодіжних виховних заходів, молодіжних громадських організацій.

– Здійснювати цілеспрямовану організаційно-педагогічну роботу з батьками, забезпечувати системність у формуванні їх психолого-педагогічної культури.

– Домагатись єдності вимог до студентів з боку навчального закладу і сім'ї, підтримувати зв'язок з керівниками гуртків, клубів за інтересами, студій, спортивних секцій, молодіжними громадськими організаціями.

– Вести відповідну документацію, подавати керівництву навчального закладу відомості про успішність, розвиток і вихованість студентів.

Головною метою куратора навчальної групи є:

- створення умов для формування групової згуртованості;
- забезпечення в студентській групі атмосфери психологічної підтримки всіх її членів;
- розвиток навичок адаптивної поведінки;
- допомога молодим людям в оволодінні техніками і технологіями, які забезпечують повноцінне отримання інформації, ефективність комунікації в навколишньому соціальному середовищі, глибину самопізнання.

Методи формування свідомості – це методи різнобічного впливу на свідомість, почуття і волю з метою формування поглядів і переконань. До них належать словесні методи: бесіда, лекція, диспут і метод прикладу.

Бесіда – її особливість полягає в тому, що педагог, спираючись на наявність у учні знань, моральні. Етичні норми, підводять їх до розуміння.

Успішне проведення бесіди гарантує дотримання таких умов:

- актуальності теми ;
- формування питань , які спонукали б до розмови;
- спрямування розмови в належному напрямі;
- залучення студентів до оцінювання події, учинків, явищ суспільного життя та формування у них відповідного ставлення до дійсності, до своїх громадських і моральних обов'язків;
- підсумування розмови, прийняття конкретної раціональної програми дії для втілення її у життя.

Бесіда буває фронтальною або індивідуальною.

Фронтальну бесіду куратори проводять з групою на будь-яку тему: політичну, моральну, правову, статеву, естетичну і т.д. Але труднощі виникають

тоді, коли доводиться переконати студентів помилковості їхніх поглядів і переконань, неправельності поведінки. Для цього треба володіти різними прийомами, що сприяють підвищенню ефективності фронтальної бесіди. Наприклад, певною мірою погоджуватись з думкою студентів, з'ясувати слабкі й суперечливі місця в їх позиції, що є спростуванням її. Розмова може моделюватися як: «Я з вами згоден, але як бути, коли...». Треба продумати всі запитання, які можуть спонукати студента до самостійних пошуків відповіді на суперечливі судження. Аргументи педагога мають бути неспростовними.

Найскладніша для педагога індивідуальна бесіда, мета якої полягає в тому, щоб викликати студента(співрозмовника) на відвертість. В той час студент має відчувати, що куратор є союзником, щіро прагне допомогти йому і знає, як досягти цього.

Лекція – важливо продумати композиційну побудову, дібрати переконливі аргументи, необхідні для оцінювання подій і фактів. Лекутор має вести лекцію живою, емоційною мовою. Для підтримання уваги слухачів використовують спеціальні психологічні прийоми. Теорія тісно пов'язана з практикою, із життя колективу, що дає змогу встановити довірливий контакт лектора з аудиторією.

Диспут – передбачає вільний, невимушений обмін думками, колективне обговорення питвнь, що хвилюють.

Студенти, під час диспуту, мають відстоювати свою думку. В такій формі розкривається їх ерудиція, культура мовлення, розвивається логічне мислення.

Тематика диспутів підбирається із таким розрахунком, щоб спонукати студентів до роздумів над серйозними світоглядними питаннями- про мету життя, справжнє щастя, обов'язок людини перед суспільством. Тут можна обговорити й факт із життя групи, літературний твір, газетну чи журнальну статтю, певну актуальну проблему. Обираючи тему диспуту, необхідно попередньо з'ясувати, наскільки його учасники обізнані з нею.

Питання з диспуту повинні викликати інтерес, примушувати задумуватися над суттю проблеми, сприяти формуванню власного ставлення до неї. Створювати атмосферу невимушаності: всі повинні відчувати себе рівними,

висловлювати всю думку і не ображатися на інших, виступи мають бути відвертими й аргументованими. Мета цього методу є не прийняття остаточних рішень, а створення можливостей для самостійного аналізу його учасниками проблемами, аргументація власних поглядів, спростування хибних аргументів ті інше.

Приклад – використовують для конкретизації певного теоретичного твердження, доведення істинності певної моральної норми. Він представляє собою переконливий аргумент і часто спонукає до наслідування. Інтенсивність виховного впливу прикладу зумовлена його наочністю і конкретністю. Його виховна сила збільшується в результаті того, наскільки він ближчий та зрозуміліший.

Негативні приклади використовують у правовому вихованні, демонструючи цим недоцінність наслідування певних явищ.

До прийомів виховання на негативному прикладі належить:

- громадський осуд негативних проявів;
- пояснення сутності негативного;
- протиставлення аморальних учинкам кращих зразків високоморальної поведінки;
- показ на конкретних прикладах наслідків аморальної (асоціальної) поведінки;
- залучення студентів до боротьби з проявами зла.

Дбаючи про формування свідомості особистості, необхідно враховувати наявність поглядів студентів на життя під час формулювання світоглядних понять. Намагаючись переконати студентів слід впливати не тільки на розум, а й на емоційну сферу, наводити близькі та зрозумілі приклади, домагатися не лише розуміння почутого, а й погоджувалися з ним.

Методи формування суспільної поведінки – ці методи передбачають організацію діяльності студентів та формування досвіду суспільної поведінки. До них належать вимога, громадська думка, вправління, привчання, доручення, створення виховуючих ситуацій.

Вимога – впливає не тільки на свідомість, вона активізує вольові якості, перебудовує мотиваційну і почуттєву сферу діяльності в позитивному напрямі, сприяє формуванню позитивних навичок поведінки.

Вона має бути доцільною, зрозумілою і посильною. Для цього роз'яснюють її суть, переконують у її необхідності, в користі від її виконання. Поряд з цим, треба домогтися позитивної реакції на вимогу, щоб бути впевненим :група підтримує педагога-куратора, позитивно вплине на студента, якщо він чомусь не захоче її виконувати. Неможна ігнорувати, якщо хтось незахоче виконувати вимогу, бо група може незважити на це і педагог втратить авторитет.

Рівень вихованості у студентів весь час змінюється, тому вимоги повинні зростати. Якщо цього не робити, то рівень студент зупинеться на досягнутому та не буде зростати. Педагогічна вимога повинна випереджати розвиток особистості.

Вимога має бути справедливою. Ефективність залежить і від її чіткості ,локанічності, коли добре зрозуміло, де, в якому обсязі, до якого часу, якими засобами і кому саме треба її виконати. Така вимога виховує персональну відповідальність.

Опосередковані вимоги поділяють на позитивні, нейтральні та негативні.

Позитивні вимоги виражають позитивне ставлення педагога до студента (прохання, довіра, схвалення).

Прохання у студента ставлять за хороших взаємен між педагогом та студентами. Так вихованцям здається що вони роблять це за власним бажанням. Така вимога привчає до ввічливості, взаємодопомозі, піклуванні про інших.

Вимогу у формі довіри застосовують як різновид доручення, це для студента, прояв поваги. Це дає змогу викладачеві виробити у студента повагу до себе, бо студенту стане незручно, у разі якщо він не зможе виконати цю вимогу.

Вимогу у формі схвалення використовують коли студент домігся якихось успіхів. Похвала педагога спонукає його до покращення подальших дій, сприяє відчуттю задоволення від результатів, почуття власної гідності.

Нейтральна вимога – вона не допомагає у ставленні педагога у студентів, але базується на ставленні до стимульованої діяльності (натяк, умовна вимога, вимога в ігровій формі та інше).

Вимогу у формі натяку застосовують коли для одержання бажаного результату потрібен незначний виховний вплив.

Вимогу у формі умови ставлять студентам тоді, коли для виконання бажаної для них діяльності їм необхідно спочатку зробити щось інше. Але не слід використовувати цей метод як підкуп студентів.

Вимоги в ігровій формі – педагог використовує за потреби виконати не дуже привабливе завдання (збирати макулатуру, роздавати листівки та інше). Педагог організовує цю форму як змагання .

Найбільш різкою формою є погроза. Студентові повідомляють, що при невиконанні розпорядження до нього буде вжито серйозних виховних заходів. Вона має бути обгрунтованою.

Громадська думка – при обговоренні конкретного вчинку людини, група прагне, щоб та усвідомили свою провину. Причому аналізувати чи критикувати потрібно не людину, а вчинок, його шкідливість для групи, суспільства й самого порушника. Під час обговорення необхідно обов'язково визначити шлях подолання недоліків. Завдяки громадській думці людину легше переконати в хибності поглядів чи в неналежній поведінці, ніж в індивідуальній бесіді.

Привчання – найдієвіший метод у виховній роботі. Студент свідомо виконує вимоги університетського режиму. Одже, правильна поведінка студента формується в конкретних ситуаціях.

Доручення – педагог дає студенту або групі певне доручення, яке вони мають виконати. Одержавши його вони мають усвідомити важливість , значення

для колективу і для себе. Педагог має не тільки надати доручення, а ще й допомогти його виконати.

Орієнтовний перелік навчально-виховних заходів куратора з адаптації студентів академічної групи в умовах університету:

1 блок (аналіз особливостей студентського колективу першокурсників):

У вересні (ознайомлюючий блок та планування роботи):

- знайомство з групою та вибори органів студентського самоврядування групи (староста, заступники старости: профорг, культорг, фізорг, відповідальний за науку);

- збір даних про студентів (анкетування; дані з особової справи студента);

- проведення психологічних тестувань з метою визначення ймовірності виникнення адаптаційних проблем у студентів;

- постійний моніторинг процесу адаптації студентів (психологічні тести, спілкування з групою, викладачами, заступником декана з виховної роботи, батьками, індивідуальне спілкування зі студентами тощо);

- допомога куратора у вирішенні індивідуальних та колективних морально-психологічних проблем, які виникають у студентів в процесі адаптації (за необхідністю);

2 блок (власне робота з першокурсниками):

- ознайомлення студентів з системою навчальної та виховної роботи ЗНУ;

- ознайомлення студентів з кредитно-трансферною системою навчання;

- ознайомлення студентів з Правилами внутрішнього розпорядку у ЗНУ;

- ознайомлення студентів з системою студентського самоврядування ЗНУ;

- затвердження органів студентського самоврядування групи (староста, заступники старости: профорг, культорг, фізорг, відповідальний за науку);

- планування зустрічей в рамках кураторських годин (інформаційні та тематичні);

- знайомство з представниками студентської ради факультету;

- знайомство з представниками профспілки студентів ЗНУ;

Орієнтовний перелік тем кураторських годин:

Бесіди:

- «Етика міжособистісних стосунків у групі» (підготовка студентів до перших факультетських заходів «Осінній марафон», «Вернісаж талантів»);
- «Особливості проживання в гуртожитку» (студентська взаємодія та взаємодопомога);
- «Правила роботи в бібліотеці»;
- «Як краще організувати навчальну та самостійну роботу»;
- «Запоріжжя – чудове місто» (ознайомлення із визначними пам'ятками Запоріжжя);
- «Мовленнєва культура студента» ;
- «Здоровий спосіб життя як запорука успішної самореалізації особистості»;
- «Профілактика та запобігання розповсюдженню в студентському середовищі негативних явищ (паління, пияцтва, наркоманії, СНІДу тощо)»
- «Підготовка до екзаменаційної сесії (форми активізації навчання студентів з підготовки до складання сесії)»
- зустрічі (з представниками організацій, фірм, провідними спеціалістами випускових кафедр, випускниками, магістрантами, аспірантами, з цікавими і видатними людьми України, ветеранами війни та праці);
- залучення студентів до культурно-мистецьких, оздоровчо-спортивних заходів та організації студентського дозвілля;
- піклування куратора про соціальні умови життя і побут студентів, які проживають у гуртожитку;
- аналіз на кураторських годинах стану відвідування студентами групи занять, успішності та дисципліни в групі;
- обговорення результатів модульного контролю, атестації;
- підведення підсумків навчального семестру.

2.3. Впровадження психолого-педагогічного тренінгу з адаптації студентів у освітній процес

При формуванні соціально-психологічної адаптації особливе місце займає метод соціально-психологічного тренінгу, який є важливою складовою психологічного супроводу періоду адаптації студентів-першокурсників.

Аналізу труднощів адаптації до навчання у вузі присвячені численні роботи в психології.

С.Рудакова при дослідженні даної проблеми [3] вважає, що інтенсивність адаптаційних процесів визначають три параметри:

- 1) рівень актуального розвитку особистості;
- 2) труднощі навколишнього середовища;
- 3) рівень особистої активності і цілеспрямованості.

Перші два параметри визначають величину адаптаційного бар'єру, який необхідно подолати. Рівень особистої активності і цілеспрямованості характеризує ту «силу», завдяки якій, якщо вона достатня, можливе подолання адаптаційного бар'єру, або виникає дистресс, якщо вона недостатня. Таким чином, успішне подолання адаптаційних бар'єрів можливе двома шляхами: зменшенням самого адаптаційного бар'єру і збільшенням адаптаційного потенціалу особистості.

В.Сластенін [4] зазначає, що у випадках, коли адаптаційний потенціал особистості недостатній для успішного пристосування в новому середовищі і його не вдається розширити належним чином за необхідний час, виникає необхідність в психологічній допомозі. Потреба в психологічному супроводі як однією з форм психологічної допомоги постійно зростає.

Найбільш розгорнуту концепцію психолого-педагогічного супроводу студентів в процесі адаптації до вузу представив, на наш погляд, Е.Зеєр [1]. На думку Е.Зеєра, психологічний супровід полягає в наданні першокурсникам допомоги в адаптації до нових умов життєдіяльності. Він відносить до технології психологічного супроводу наступне:

1. Діагностика готовності до учбово-пізнавальної діяльності, мотивів учіння, ціннісних орієнтацій, соціально-психологічних установок;
2. Допомога в розвитку учбових умінь і регуляції своєї життєдіяльності;
3. Психологічна підтримка першокурсників в подоланні труднощів самостійного життя і у встановленні комфортних взаємин з однокурсниками і педагогами;
4. Консультування першокурсників, що розчарувалися у вибраній спеціальності;
5. Корекція професійного самовизначення при компромісному виборі професії.

Е.Зеєр [1] вважає, що психологічними критеріями успішного проходження етапу адаптації до вузу є адаптація до учбово-пізнавального середовища, особистісне самовизначення і вироблення нового стилю життєдіяльності.

Перед студентом в процесі адаптації встає ряд завдань, які він повинен швидко і ефективно вирішити. Студент-першокурсник повинен адаптуватися:

- до учбового процесу і учбового навантаження, які багато в чому відрізняються від шкільного;
- до нового колективу викладачів і однокурсників;
- до інших умов життя (самостійна організація учбової діяльності, побуту, вільного часу).

Основна мета тренінгу ефективної адаптації – розвиток навичок ефективного спілкування та взаємодії в новому колективі, навичок самопізнання, рефлексії, самопрезентації та уміння взаємодіяти в сумісній діяльності.

Мета соціально-психологічного тренінгу ефективної адаптації конкретизується в задачах:

1. Оволодіння певними соціально-психологічними знаннями.
2. Розвиток здібностей адекватного та більш повного пізнання власного «Я» та інших людей.
3. Розвиток адекватної самооцінки та самоставлення.

4. Діагностика та корекція особистісних якостей, умінь та навичок необхідних для успішної взаємодії в студентській групі.

5. Дослідження індивідуальних стилів міжособистісної взаємодії та підвищення їх з метою ефективної адаптації.

Основні принципи роботи тренінгової групи:

1. Принцип «безпеки» – встановлення позитивних взаємних стосунків для розкриття внутрішнього світу і прийняття самого себе і інших учасників групи.

2. Принцип «тут і тепер» полягає у переживанні і усвідомленні проблем власного існування і способів їх вирішення під час конкретної роботи в групі.

3. Принцип «персоніфікації» висловлювань. Висловлювання кожного учасника тренінгової групи ведеться від власного імені, не зумовлює оцінювання вчинків та думок інших учасників, формує почуття відповідальності за власні висловлювання.

4. Принцип «конфіденційності» передбачає збереження інформації про учасників групи в межах даного психологічного простору.

Тренінг ефективної адаптації складається з 10 занять. Тренінг проводився зі студентами перших курсів спеціальностей: психологія, соціальна робота, фізична реабілітація. Всього в тренінгу взяло участь 90 осіб.

Основні блоки тренінгу:

1. Підготовчий етап. Ознайомлення учасників тренінгу з основними цілями та завданнями тренінгу, форматом тренінгу. Знайомство учасників тренінгової групи з тренером та між собою, прояснення очікувань та побоювань учасників групи від тренінгу. Встановлення та прийняття правил тренінгової групи.

2. Основний етап проведення тренінгової програми.

а) Визначення в особистісній картині світу поняття «майбутня професія», усвідомлення їх значущості для особистості. Підведення учасників групи до визначення та усвідомлення власних особистісних якостей. Діагностика, аналіз і оцінка власного «Я», його потенціалу. Підвищення позитивного рівня самоставлення шляхом рефлексії та представлення власних чеснот,

особистісних якостей, необхідних для адаптації. Тренінгові методи, що використовувалися: метод «мозкового штурму», ігрові вправи, проєктивний малюнок, дискусія в групі, ігри-розминки, ігри на підвищення групової згуртованості, групове обговорення результатів виконання вправ та завдань.

б) Знайомство з поняттям «адаптація» із складовими адаптації. Навчання та відпрацювання технік самопрезентації: реальна демонстрація своїх можливостей, розкриття своїх власних цілей. Тренінгові методи: вправи на підвищення групової динаміки та згуртованості, проєктивні творчі розповіді, інформаційно-теоретичні блоки, організаційно-діяльнісні ігри, вправи на розвиток соціальної перцепції, групове обговорення результатів виконання вправ.

в) Аналіз основних проблем самопрезентації власного «Я», аналіз та самооцінка власних якостей та почуттів. Прогнозування та планування власного життя: постановка та аналіз цілей, моделювання способів досягнення найближчих цілей, розвиток внутрішнього потенціалу, як основи успішного майбутнього. Тренінгові методи: творчі вправи, вправи на розвиток рефлексії, методи арт-терапії, групове обговорення результатів, виконання вправ.

г) Формування навичок ефективної комунікації: ефективне слухання, рефлексивне слухання, передача інформації, використання відкритих запитань, техніки перефразування, аргументації. Виділення, аналіз та самооцінка власних якостей для ефективної комунікації та взаємодії. Тренінгові методи: ситуаційно-рольова гра, дидактична гра, ситуаційна гра, ігри-розминки, зворотній зв'язок.

д) Формування навичок міжособистісної взаємодії: навичок групової дискусії, «мозкового штурму», навичок групового прийняття рішень.

3. Заключний етап тренінгу: узагальнення психологічного досвіду, набутих навичок, умінь, отриманих під час роботи в тренінговій групі. Рефлексія власного стану до та вкінці тренінгової програми, аналіз запланованих очікувань від тренінгу та отриманих результатів. Обговорення вражень від тренінгової роботи з учасниками групи, усвідомлення свого стану та змін, що відбулися. Виділення навичок, дій, стратегій які учасники групи

будуть використовувати в подальшому житті. Тренінгові методи: рольова гра, ігри на підвищення групової згуртованості, ігри розминки, групова дискусія, зворотній зв'язок.

Організація самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів

Одним із найважливіших завдань реформування вищої освіти в Україні є посилення ролі самостійної навчальної роботи студентів. Це пов'язано як із вимогами до сучасного фахівця з вищою освітою, необхідністю займатися самоосвітою впродовж усього професійного життя, так і шаленим зростанням обсягу інформації, яку треба засвоювати. Останнім часом поширеними є такі поняття, як «інформаційний вибух», «інформаційний потік», «інформаційна криза» тощо, тому дедалі важливішою проблемою вищої освіти є формування у студентів уміння самостійно орієнтуватися в бурхливому потоці наукової інформації, уміння самостійно поповнювати та оновлювати свої знання. Тут доречно згадати мудрий вислів Плутарха про те, що голова студента не посудина, яку потрібно наповнювати, а смолоскип, який треба запалити. Навчання може стати цікавим, захопливим, якщо воно яскраво опромінюється активною думкою, глибокими почуттями, прагненням до творчості.

Завдання навчання у вищій школі – розвивати професійні здібності, які задаються професійним навчанням. Вища освіта повинна бути на вищому рівні культури, починаючи з операціонального компонента і закінчуючи особистісним. Формування професійної свідомості майбутнього фахівця відбувається через навчально-професійну діяльність і забезпечення відповідних психолого-педагогічних умов успішного її здійснення. Цілі і мотиви того, хто вчиться бути фахівцем, повинні відповідати цілям і завданням навчального процесу у вищій школі.

Оволодіння студентом майбутньою професійною діяльністю є формування в нього психолого-педагогічних механізмів її регуляції та характеризується певними параметрами. На жаль, деякі студенти часто оволодівають текстами, а не діяльністю. Засвоїти матеріал - це оволодіти діяльністю, оволодіти поглядом на світ - це завжди виробити свій погляд.

Кожен крок засвоєння є творчість. Засвоєння – це активний процес, це зміна особистості. Засвоєння знання - це школа мислення, а не пам'яті.

Головним у процесі засвоєння знань є пізнавальна активність. Оволодіння професійними знаннями та вміннями відбувається лише через організацію власної пізнавальної діяльності студента. Передати знання неможливо, ними можна лише оволодіти, опанувати, привласнити або засвоїти. Саме засвоєння і є інтеріоризацією знань і умінь, тобто формуванням внутрішніх структур свідомості через активну пізнавальну діяльність.

Наслідком засвоєння є розуміння навчального матеріалу. Розуміння – продукт пізнавальної діяльності, а не її передумання. Відсутність діяльнішого розгортання веде до пасивності студента. Розуміння - активний процес пошуку або конструювання смислу повідомлення, тексту, моделей, символів та інших форм існування знань і інформації, а також інтерпретації смислу дій і вчинків інших людей, законів, правил, ідей тощо.

Центральним пізнавальним процесом, що забезпечує розуміння матеріалу, тобто виявлення істотних ознак, рис і зв'язків, є мислення. До розуміння ведуть такі мисленнєві процеси, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, конкретизація, абстрагування та ін. Якщо немає активного розгортання матеріалу (тобто мисленнєвої обробки), а тільки запам'ятовування, тоді й відтворення тексту відбувається без розуміння («Я ж розповів...»). Коли тільки зрозумів (і поверхово!), але не може відтворити, бракує процесу запам'ятання, то вже інша відповідь: «Я розумію, але розповісти не можу...».

Таким чином, засвоєння вимагає активної розумової (пізнавальної) діяльності загалом (і мислення, і пам'ять, і уява та ін.). Засвоєння – це перетворення навчального матеріалу у форму індивідуальної діяльності, у здатність застосовувати його при розв'язанні професійних завдань. Якщо запам'ятав, але немає досвіду застосування у практичній діяльності, то який же це фахівець, який знає, але не вміє? Від рівня активності навчально-пізнавальної діяльності студента залежить якість засвоєння ним професійних знань, умінь і навичок.

У зв'язку з цим студенти повинні зрозуміти, що засвоїти науковий текст – це насамперед проникнути в сутність явища, виокремити його суттєві зв'язки і відношення з іншими об'єктами, встановити причини його існування та розвитку. Тому потрібно не механічно переписувати текст статті з наукового часопису (або ще простіше – списати з чужого зошита), а проявляти власну розумову, пізнавальна діяльність із текстом першоджерела, свого конспекту лекції тощо.

Поради студентам щодо самостійної пізнавальної діяльності:

- у кожному тексті бачити інформацію суттєву й допоміжну (скажімо, приклади);
- під час аналізу тексту шукати в інформації внутрішні зв'язки;
- порівнювати нову інформацію з тією, яка раніше засвоєна, уже відома;
- мати чітку мету, якої треба досягнути в результаті опрацювання тексту (конспект, тези, висновки, план - зараз для багатьох студентів це одне й те саме).

Таким чином, розвинути у студента професійну мотивацію засвоєння навчального матеріалу можна лише через його розумову активність, завдяки його самостійної пізнавальної діяльності. Головне, щоб був порядок у думках студента і його конспектах. «Вагомою ознакою самостійної роботи є наявність внутрішніх спонукань і пов'язаного з ними усвідомлення змісту і цілей роботи. Самостійна робота є конкретним виявом самостійності розуму», – зазначає Н.Кузьміна.

Отже, внутрішньою передумовою успішної самостійної навчальної роботи студентів є рівень їхньої пізнавальної активності та самостійності. Психологи розрізняють три рівні пізнавальної активності особистості:

- 1) відтворювальна активність – характеризується бажанням особистості запам'ятати й відтворити навчальний матеріал, навчитися застосовувати його за зразком; в індивіда відсутнє виражене бажання поглиблювати знання;
- 2) інтерпретувальна активність – окреслюється прагненням людини усвідомити вивчене, пов'язати його з раніше засвоєним, оволодіти способами

застосування знань у нових умовах; той, хто навчається, більш самостійний, намагається знайти шляхи подолання труднощів;

3) творчий рівень активності – характеризується палким бажанням особистості до пошуку нового, раніше не відомого способу розв'язування навчального завдання (вирішення проблеми); суб'єкт учіння проявляє наполегливість у досягненні мети.

Самостійність студента у навчанні – це вміння систематизувати, планувати, здійснювати, контролювати й регулювати свою навчально-професійну діяльність і пізнавально-розумові дії без очевидної допомоги й прямого керівництва з боку викладача. У педагогічній психології виділяють такі рівні самостійної навчальної роботи студентів:

На першому рівні студенти фактично здійснюють копіювання дій за пред'явленим зразком. Одночасно відбувається ідентифікація об'єктів і явищ, їх розпізнавання порівнянням із уже відомими прикладами. Інформація запам'ятовується і відтворюється.

Другий рівень – репродуктивна діяльність студента, яка спрямована на сприйняття інформації про різні властивості об'єкта, процесу чи явища, та переважно лише її запам'ятовування. Проте розпочинається узагальнення прийомів і методів пізнавальної діяльності, їхнє перенесення на розв'язування складніших завдань. У студента є розуміння, здатність пояснювати, інтерпретувати засвоєні знання.

Третій рівень – продуктивна діяльність студента, спрямована на самостійне використання набутих раніше знань для розв'язування навчальних завдань, які перебувають у межах відомих зразків. Цей рівень самостійної навчальної роботи ґрунтується на здатності до індуктивних і дедуктивних висновків і узагальнень. Студент уміє застосовувати знання при вирішенні завдань за єдиним алгоритмом.

Четвертий рівень – самостійна творча діяльність студента щодо застосування наявних знань при виконанні навчальних завдань у нових, раніше не відомих ситуаціях; коли виникає необхідність визначити нові способи

розв'язування навчальної задачі, що ґрунтуються на процесах творчого мислення. Знання студента узагальнені, систематизовані, виявляється високий рівень умінь їхнього застосування при вирішенні навчальних завдань варіативного характеру.

П'ятий рівень – виражена стійка потреба в самоосвіті, саморозвитку і самовдосконаленні. Емоційно-ціннісне ставлення до знань, надання їм життєвого смислу.

Кожен вищий рівень самостійності у навчальній роботі студентів і відповідні якості засвоєних ними знань враховує вимоги попереднього рівня.

Дослідження студентів різних вищих навчальних закладів (В.Козаков) показали, що кількість осіб із добре вираженою самостійністю становить 20 - 30%, близько 15% студентів не готові до самостійної навчальної роботи, а решта (55 - 65%) – характеризується середнім рівнем самостійності.

Для розвитку самостійності студентів потрібно формувати в них такі вміння:

- усвідомлювати і внутрішньо приймати цілі та завдання самостійної навчальної роботи;

- планувати послідовність виконання навчальних завдань, визначати і систематизувати розумові та практичні дії (методи і засоби), які необхідні для цього;

- організувати своє учіння, мобілізувати наявні ресурси для розв'язання поставленого навчального завдання;

- самостійно контролювати свої дії, зіставляючи їх із метою; якщо є потреба, то потрібно узгоджувати їх між собою, коригувати, уточнювати й регулювати їхнє застосування;

- оцінити результати своєї самостійної навчальної роботи та визначити подальші її перспективи;

- налагодити зв'язок із викладачем для отримання необхідної консультації, контролю і оцінки досягнутих результатів.

Самостійній навчальній роботі студентів можуть перешкоджати психологічні бар'єри, які знижують її ефективність і негативно позначаються на мотивації учіння.

Відчуття «запрограмованості». Часто студент здійснює тільки виконавчі етапи самостійної навчальної роботи, а орієнтувальні та контрольні функції виконує викладач. Пізнавальна активність студента невисока, у його діяльності залучено мінімум пізнавальних можливостей і лише за умови наявності зовнішніх спонукань.

Надто висока «ціна» активності. Іноді самостійна навчальна робота вимагає від студента занадто багато зусиль порівняно з досягнутим результатом, тому важливо ознайомити його з найбільш раціональними способами вирішення завдань або зменшити обсяг роботи відповідно до реальних можливостей її виконання.

Наслідки невизнання результату. Якщо у процесі самостійної навчальної діяльності студент неодноразово домагалися позитивних результатів, але вони не були помічені викладачем (не перевірів конспекти першоджерел, не надав можливість виступити на семінарському занятті, не оцінив виконання практичного завдання тощо), то студент може втратити бажання надалі працювати.

Навчена безпорадність. Якщо студент не зміг досягнути позитивного результату, незважаючи на великі зусилля, і це повторювалось не один раз, то цей факт стримує його активність у майбутньому. Тому бажано підбирати посильні індивідуальні навчальні завдання, створювати «ситуацію успіху» і відмічати найменші досягнення кожного студента.

Звичка йти «шляхом найменшого опору». У процесі виконання самостійних завдань деякі студенти часто обирають найлегший шлях (переписують або копіюють конспекти однокурсників, на заняття приносять ксерокопію сторінок із книжки, визначають між собою черговість підготовки до семінарських занять, «скачують» готовий матеріал з Інтернету та ін.), що гальмує формування навичок самостійної роботи.

Вплив групових настанов. Зазвичай у студентській академічній групі формується певна громадська думка стосовно ставлення до різних видів активності своїх членів (деяка активність не приймається, а то й засуджується більшістю, інша - підтримується). Буває, що всередині групи виробляється нейтральне (або й негативне) ставлення до навчально-професійної діяльності та прояву пізнавальної активності.

Відсутність досвіду самостійності. Часто студенти, особливо першокурсники, не вміють планувати свій час, самостійно організовувати свою навчальну роботу, оцінити її результати.

Нерозвиненість вольової саморегуляції (лінощі). Для деяких студентів примусити себе виконати навчальну роботу, подолати пізнавальні труднощі, довести справу до кінця є непосильним завданням. Особливо це явище загострюється через відсутність позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності.

Важливою передумовою позитивної мотивації й ефективності самостійної навчальної роботи студентів є розвиток у них пізнавальних здібностей і творчості.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ-АКТОРІВ

3.1. Загальний рівень адаптованості першокурсників-акторів

В емпіричному соціально-психологічному дослідженні прийняли участь студенти-першокурсники запорізького національного університету спеціальності «сценічне мистецтво» освітнього рівня « театральне мистецтво» . Вибірка складала 16 респондентів (6 юнаків і 10 дівчат). Для проведення дослідження було розроблено закриту анкету варіанти відповіді так або ні:

- 1) Чи важко вам було розуміти та користуватися професійною термінологією у першому семестрі?
- 2) Чи важко вам пристосуватися до великого обсягу самостійної навчальної роботи?
- 3) Чи важко вам було знайти спільну мову з одногрупниками у першому семестрі навчання у вищому навчальному закладі?
- 4) Вам було важко сприймати лекційні заняття?
- 5) Легко було зрозуміти нову систему оцінювання?
- 6) Чи відчуваєте ви себе потрібною персоною у своїй групі?
- 7) Ви вважаєте себе емоційною людиною?
- 8) Ви відчуваєте підтримку одногрупників?
- 9) Вам легко знайти спільну мову з викладачами?
- 10) Вам важко пристосовуватися до нових умов навчання?
- 11) Ви конфліктна людина?
- 12) Чи вважаєте ви себе лідером?
- 13) Ви сором'язлива людина?
- 14) Вам легко довіритися іншій людині?

15) На вашу думку достатня увага адміністративного та науково-педагогічного персоналу до запитів студентів?

16) Чи часто залучують вас до виконання робіт, не пов'язаних із навчальним процесом?

17) Чи відповідають умови навчання і побут потребам вашого всебічного розвитку?

18) У вашій групі переважають дружні стосунки один з одним?

19) Чи є у вас план самостійної роботи?

20) Чи свідомо ви обрали свою професію?

Рівень адаптованості студентів до умов ЗВО нами вимірювався з використанням інтервальної шкали, зокрема за допомогою наступних підшкал:

1) шкали соціальної адаптації (освоєння соціальної позиції, прийняття норм і цінностей, що пов'язані з роллю студента);

2) соціально-психологічна адаптація (загальне ставлення до вишу, спеціальності, групи тощо);

3) психологічна адаптація (переживання емоційного комфорту, пов'язане з навчанням у ЗВО).

Після статистичної обробки даних було виділено п'ять рівнів адаптованості першокурсників: низький, нижче середнього, середній, вище середнього, високий.

Загалом рівень адаптованості середній, проте є студенти, у яких рівень адаптації нижче середнього. Це говорить що з одного боку першокурсники ототожнюють себе з ЗВО як соціально-визнаною організацією, з іншою – не дуже комфортно відчують себе всередині учбового процесу, університету.

Незадоволеність може бути слідством труднощів, що виникають у студентів в навчальному процесі у вищому навчальному закладі, який значно відрізняється від шкільного навчання.

Більшість описаних студентами-першокурсниками труднощів швидше за все заміщають труднощі іншого рівня (людині простіше сказати, що йому не подобаються жорсткі сидіння і брудні парти, чим визнати своє нерозуміння

учбового матеріалу). Здається, що їх цілком можна проігнорувати при організації навчання. Разом з тим, початок навчання у вищому навчальному закладі пов'язаний із серйозними змінами в житті людини. Ці зміни викликають стрес і тоді, явища, які раніше могли бути не відміченими набувають особливого значення. Можливо, рівень емоційного комфорту студентів-першокурсників можна було б підвищити, взявши до уваги ті труднощі, про які вони говорять. У будь-якому випадку актуальним є навчання студентів самоменеджменту і знайомство першокурсників з вищим навчальним закладом як організацією.

Таким чином, найбільш значущим фактом для першокурсників є сам навчальний процес, що свідчить про стійку мотивацію навчання. Разом з цим підкреслюється цінність спілкування, самореалізації особистості в університеті. Це вказує на переважання у сучасної молоді постіндустріальних цінностей професійної і особистісної самореалізації, комунікації та індивідуальної свободи. Отже, рівень загальної адаптованості першокурсників можна визначити як середній і високий, який визначається такими чинниками, як: позитивне ставлення до навчального процесу, позитивна оцінка викладачів Вузу, позитивне ставлення до вищого навчального закладу як престижної соціальної організації.

Хоча всі ми різні, однак культура певного соціального середовища в конкретний історичний момент накладає глибокий відбиток на психологію особистості, формує як індивідуальні її відмінності, так і типові особливості. «Діти більше схожі на свій час, ніж на своїх батьків» - відоме спостереження народної педагогіки.

Нинішнє покоління студентів має переваги перед своїми попередниками у виборі форми навчання (денна (очна), вечірня, заочна й дистанційна, екстернат), змісту освіти (вибіркові навчальні дисципліни, факультативні заняття, індивідуальний навчальний план і графік навчального процесу тощо). Вони мають відкритий доступ до різних джерел інформації, у т. ч. до сучасних інформаційних технологій, зокрема мережі Інтернет. Урегульована також

правова база функціонування системи вищої освіти - прийнято Закон України «Про вищу освіту», в якому, зокрема, чітко визначено права та обов'язки студентів, а також функції студентського самоврядування. Вища освіта в Україні поступово інтегрується в європейський освітній простір (Болонський процес).

До чинників, які визначають соціально-психологічний портрет сучасного студента, належать такі:

1) Рівень підготовки, система цінностей, ставлення до навчання, поінформованість про реалії навчального процесу, уявлення про своє професійне майбутнє тощо, тобто те, з чим студент приходить до вищої школи і впливати на що можна лише опосередковано.

2) Організація навчального процесу у вищій школі, рівень викладання, тип взаємин викладача зі студентами та інші чинники, які проявляються в процесі навчання та якими можна управляти.

Процес вибору професії, навчання у ЗВО для багатьох студентів став більш прагматичним, цілеспрямованим, що відповідає тим соціально-економічним і політичним змінам, ціннісним трансформаціям, які відбуваються в українському суспільстві. Так, значущість вищої освіти як самостійної соціальної цінності, яка має соціокультурну, особистісну і статусну привабливість, послабилась. Водночас відбуваються певні зміни в системі цінностей молоді щодо майбутньої трудової діяльності і професії, найважливішими серед яких є висока оплата праці, цікава робота, можливість досягти професійної майстерності, а також виявляти ініціативу. Прагматичний підхід молодих людей виявляється також у поглядах на різні аспекти професійної діяльності. Пріоритетними стають зручні години роботи, тривала відпустка, відповідність змісту діяльності своїм здібностям тощо. Хоча вища освіта й не розглядається єдиною передумовою досягнення всього цього, однак і не заперечується її значення та роль у професійній кар'єрі.

За рівнем професійної спрямованості М.Дьяченко, Л.Кандибович розглядають таку типологію студентів:

Перший тип – студенти з позитивною професійною спрямованістю, яка зберігається протягом усього періоду навчання. Вона зумовлена чітким уявленням про майбутню професію. Орієнтація в професійній сфері пов'язана з привабливістю змісту фаху, його відповідністю власним здібностям, високою соціальною значущістю. Ці студенти характеризуються високим рівнем навчально-пізнавальної активності.

Другий тип – студенти, які остаточно ще не визначилися у своєму ставленні до професії. Здебільшого вибір фаху не має чітко вираженої професійної мотивації, інформація про професію поверхова. Головна орієнтація у професійній сфері пов'язана з соціальними можливостями, що надаються професією, із широким застосуванням спеціальності та перспективою успішної професійної кар'єри. Для більшості студентів цієї групи прийнятним є компроміс між негативним (або індивідуальним) ставленням до професії та продовженням навчання у ЗВО. Через це їхня навчально-пізнавальна активність характеризується непостійністю, чергуванням спадів і підйомів.

Третій тип – студенти з негативним ставленням до професії. Мотивація вибору ЗВО зумовлена переважно загальноновизнаними в суспільстві цінностями вищої освіти. Рівень їхніх уявлень про професію низький. У фаховій сфері приваблює матеріальна винагорода, соціальні можливості, що надаються професією (робота в місті, тривала відпустка тощо). Показники навчально-пізнавальної активності невисокі й дуже нестійкі.

Залежно від ставлення студентів до професійного навчання і громадської роботи, за їхньою соціальною активністю та позанавчальними інтересами можна виокремити такі типи (або групи) студентів:

1-ий тип: Студенти, яким притаманний комплексний підхід до мети та завдань професійного навчання. Вони мають широкі пізнавальні інтереси, допитливі, ініціативні, успішно навчаються з усіх предметів. Багато читають додаткової літератури, самі активно шукають нові аргументи, додаткові обґрунтування, порівнюють інформацію і знаходять істину, зацікавлено обмінюються думками з товаришами, перевіряють достовірність своїх знань.

Студент такого типу має орієнтацію на широку спеціалізацію, на різнобічну глибоку професійну підготовку. Він бере активну участь у роботі наукових гуртків або проводить наукові дослідження разом із викладачем. Ці студенти активні в громадській роботі, знаходять час для відвідання театру й музею, заняття спортом тощо.

2-ий тип: Студенти, які чітко орієнтуються на вузьку спеціалізацію. Хоча пізнавальна діяльність студента й виходить за межі навчальної програми, проте, на відміну від першого типу, якому притаманне подолання рамок навчальної програми нібито в ширину, цей вихід здійснюється в глибину. Для цієї групи студентів притаманне цілеспрямоване, вибіркоче набуття лише тих знань, умінь і навичок, які необхідні (на їхню думку) для майбутньої професійної діяльності. Ці студенти добре й відмінно навчаються з предметів, що пов'язані з їхньою спеціальністю, одночасно не виявляючи належного інтересу до суміжних наук і дисциплін.

Система духовних запитів студента звужена рамками професійних інтересів і тими, які перебувають поблизу них.

3-ій тип: Цю групу складають студенти ледарі та нероби. До вищої школи вони прийшли за вимогою батьків, «за компанію» з товаришем або щоб не йти працювати чи служити в армії. Сфера їхніх інтересів міститься за межами навчально-професійної діяльності. До навчання ставляться байдуже, постійно пропускають заняття, мають «хвости». Якщо їм допомагають товариші (батьки або викладачі), то часто «дотягують» до отримання диплому.

У психологічній літературі є також інша типологія студентів. Так, наприклад, В.Т.Лісовський виділяє такі типи студентів: «Гармонійний», «Професіонал», «Академік», «Організатор громадської роботи», «Любитель мистецтва», а також «Старанний», «Середняк», «Розчарований», «Ледар», «Творчий», «Богемний».

Самі студенти виділяють такі види :

1. Відмінники – «зубрили» – ті, хто постійно відвідують заняття і через наполегливу працю (не завжди раціонально організовану) домагаються

гарних результатів. Вони дуже дисципліновані, а тому з них часто обирають «старост».

2. Відмінники – «розумні» – ті, хто володіють високим інтелектом, великою шкільною освітньою базою і своїми запитаннями можуть здивувати деяких викладачів. Дехто з них вважає: «Навіщо відвідувати кожне заняття, адже ми й так розумні». Взагалі навчаються за принципом «усього потроху».

3. Студенти – «трудівники» – ті, хто постійно навчається, але через невисокий рівень розумових здібностей їхнім успіхам у навчанні не позаздриш.

4. «Випадкові» – це контингент різноманітний: дівчата, які бажають стати «дипломованими» дружинами; юнаки, що «косять від армії»; ледарі, яких батьки «всунули» до університету, аби вони хоча б чимось займалися. Після закінчення ЗВО вони працюють переважно не за спеціальністю.

5. Студент – «трутень» – той, хто живе за рахунок інших, використовує чужі знання, матеріал (конспекти, контрольні роботи тощо) як власний; нікому не допомагає, але сам постійно потребує допомоги; здебільшого невдячно «використовує» інших.

Отже, при роботі зі студентами потрібно враховувати психологічні особливості особистісного їхнього розвитку, які зумовлені як своєрідністю соціальної ситуації розвитку студентства, так і основними індивідуально-психологічними відмінностями юнацького віку. Викладачеві потрібно безумовно «приймати» кожную особистість студента в її неповторному вияві та визнавати за ним право власного вибору.

3.2. Результати експериментальної роботи

Після впровадження педагогічних умов, а саме було проведено закрите анкетування першокурсників-акторів. У анкетуванні приймали участь 15 осіб

За результатами анкетування виявилось що:

33% опитаних дуже складно даються розуміння та вміння користуватися професійною мовою, важко пристосуватися до великого обсягу самостійної роботи, відсутність плану самостійної роботи, викладачі, на думку цих студентів, досить часто залучають їх до виконання робіт не пов'язаних із навчальним процесом; їм важко пристосуватися до нових умов навчання, незрозуміла система оцінювання; адміністративний та науково-педагогічний персонал недостатньо приділяє увагу до запитів студентів.

20% людей вважають що їм важко знайти спільну мову з одногруппниками та викладачами, не відчують підтримку у групі, погано сприймають лекційні заняття та умови навчання та побуту не відповідають потребам всебічного розвитку; вони вважають себе не емоційними та сором'язливими.

47% студентів вважають себе конфліктними, лідерами групи, легко довіряють іншим людям.

Та всі відповіли що свідомо обрали свою професію та групі переважають дружні стосунки (додаток 1).

Це говорить про те, що період адаптації протікає не так катастрофічно.

Попередні дослідження виявили, що 28% студентів навчаються в університеті, тому що в майбутньому хочуть добре заробляти, 18% осіб вважають, що без диплома не можна влаштуватися на роботу.

Для покращення навчальної діяльності студенти хотіли б, щоб у них був кращий матеріальний рівень життя (25%) та щоб викладачі більш доступно читали лекції (12%).

Соціально-психологічне дослідження адаптації студентів груп нового набору до умов навчання в технікумі за допомогою анкети «Особливості проходження соціальної, психологічної адаптації студентів груп нового набору» (додаток).

Діагностування емоційно-вольового та морального розвитку особистості і визначення характерологічних особливостей:

1) Визначення рівня тривожності, фрустрації, агресивності, ригідності у студентів, за методикою самооцінки психічних станів Г.Айзенка [12, 246-248];

2) Методика «Експрес-діагностування характерологічних особливостей особистості». Опитувальник Г.Айзенка [12];

3) Виявлення суттєвих потреб, мотивів, конфліктів особистості, схильності особистості до відкритої агресивної поведінки за проективною методикою Е.Вагнера, Б.Брікліна, адаптованою Т.М.Курбатовою «HAND-test»

4) Діагностування міжособистісних стосунків студентів у групі з метою виявлення лідерів, наближених, вигнанців; рівня згуртованості групи. Методика «Соціометрія» Я.Морено.

Діагностування пізнавальної сфери студентів:

1) Методика «Коректурна проба» для виявлення рівня розвитку стійкості уваги [11];

2) Методики «Змістовна пам'ять» для виявлення рівня розвитку слухової пам'яті [11];

3) Методика «Шкали вимірювання інтелекту» Д.Векслера

4) Діагностування професійних інтересів. Методика «Визначення інтересів, здібностей особистості» А.Голомшток, Є.Климов, О.Мешковська [12].

Метою проведення діагностичного етапу є:

– з'ясувати особливості розвитку розумових, емоційних, вольових якостей особистості;

– визначити індивідуально-типологічні особливості студентів груп нового набору;

– виявити лідерів, наближених, рівня згуртованості групи тощо.

За допомогою діагностичного етапу анкетування з'ясовується ряд питань, які є значущими для подальшої ефективної адаптації студентів. Виявляється свідомість вибору навчального закладу, вплив оточуючих на зроблений студентом вибір, подальші цілі та плани першокурсника, сформованість чи не сформованість почуття відповідальності за власну успішність у навчанні.

Розглянемо приклади результатів анкетування, що було здійснено практичним психолог АТ НГУ на початку 2009-2010 навчального року за

анкетою «Особливості проходження соціальної, психологічної адаптації студентів груп нового набору» (додаток).

В опитуванні взяли участь 175 студентів груп нового набору. Специфіка ЗВО I рівня акредитації полягає у тому, що у процесі навчання студенти набувають професії, які за своєю складністю більш притаманні чоловікам. Тому серед студентів нового набору навчається 17 дівчат та 158 хлопців віком від 15 до 20 років.

Отже було з'ясовано, що переважна кількість (54 %) студентів обрали саме цей технікум за власним бажанням. У студентів нового набору сформоване позитивне ставлення до навчання та обраної спеціальності (рис. 3.1.)

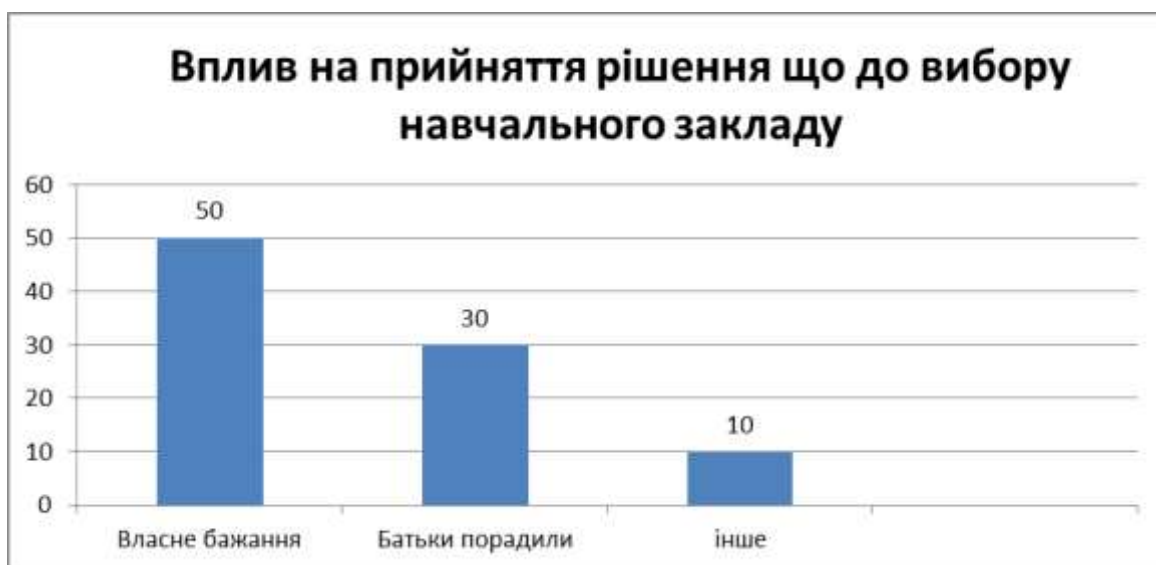

Рис. 3.1. Вплив на прийняття рішення щодо вибору навчального закладу

На питання «Чи розвинене у Вас почуття відповідальності за власну успішність у навчанні?» переважна кількість (53 %) відповіли, що почуття відповідальності у них сформоване (рис. 3.2.).

Дидактичний аспект.

Навчальний матеріал сприймають у тих випадках, коли вони мають змогу виучувану інформацію одразу застосовувати на практиці – відповідь 56 % студентів. Кращий метод роботи під час навчання для студентів – застосування комп'ютерних технологій, а також пояснення складного матеріалу простими прикладами, взятими з життєвих ситуацій (Рис. 3.3.).

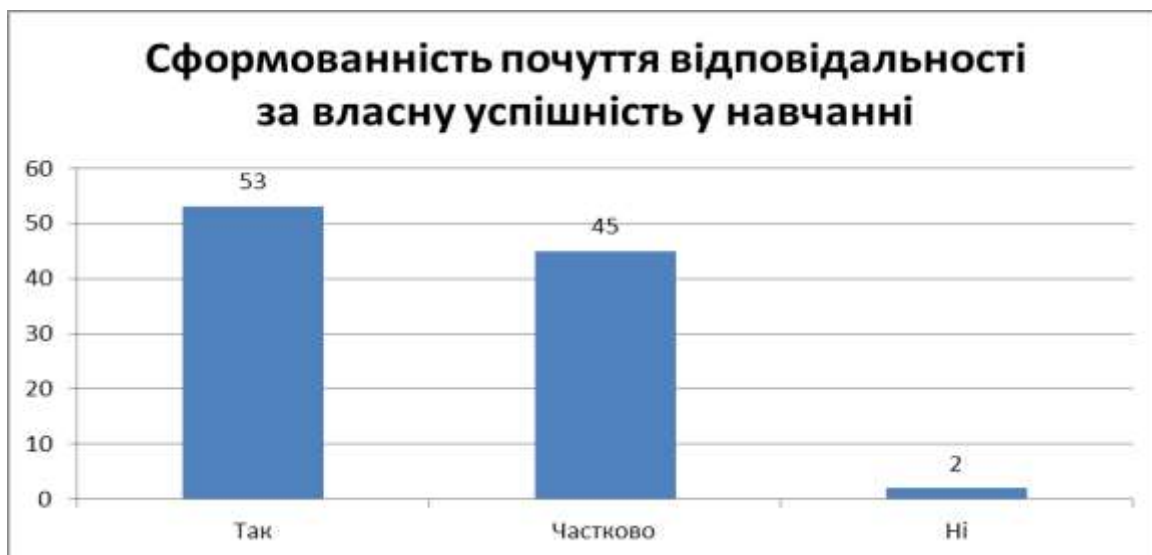

Рис. 3.2. Сформованість почуття відповідальності за власну успішність у навчанні

На питання «Чи встигли Ви налагодити товариські стосунки з одногрупниками?» переважна кількість (52 %) студентів відповіли, що частково встигли налагодити контакт з одногрупниками.

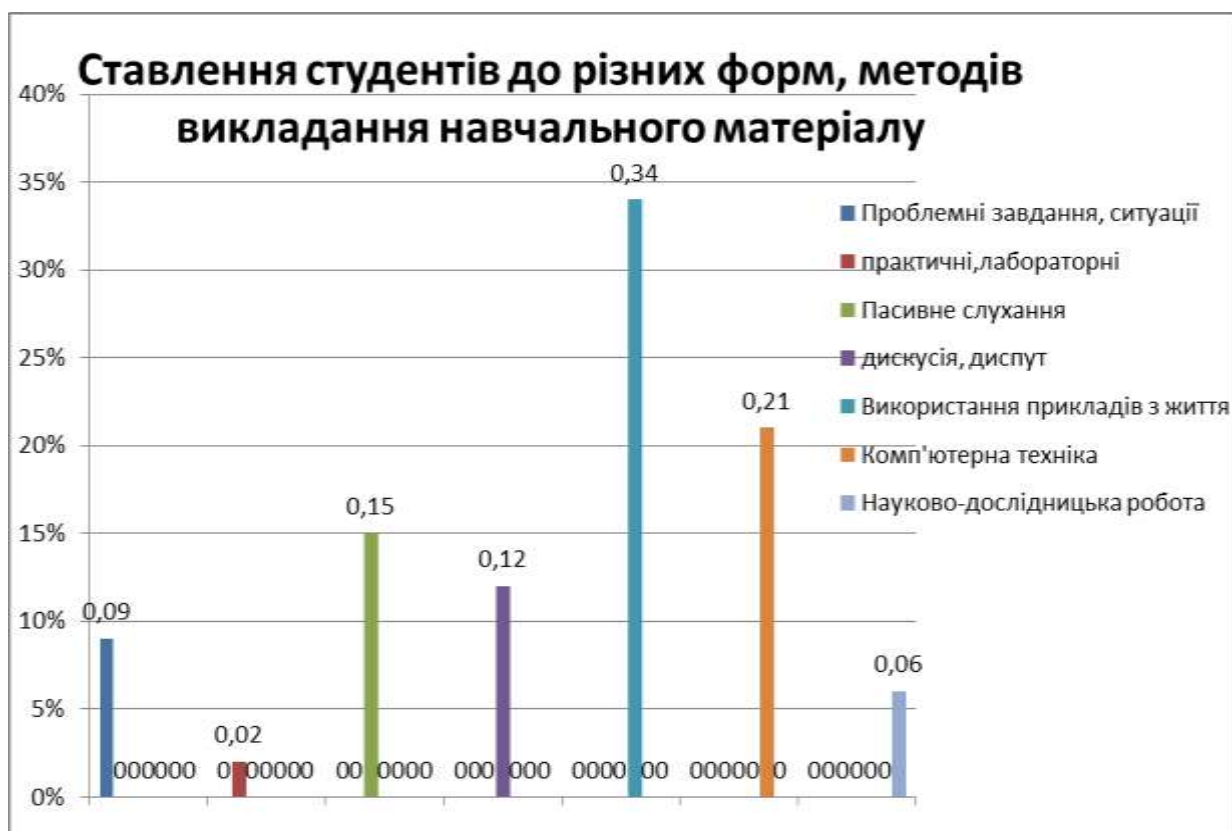

Рис. 3.3. Ставлення студентів до різних форм, методів викладання навчального матеріалу

Соціально-психологічний аспект

Щоб допомогти студентам швидше адаптуватися, радять метод тренінгу. Його метою є сприяння психологічній адаптації першокурсників до умов навчання, зокрема:

- корекція хибних очікувань і типових ілюзій щодо навчання;
- підвищення мотивації навчання;
- знаходження оптимальних моделей поведінки в студентському середовищі;
- добір оптимальної стратегії навчання.

Розвивальної роботи за програмою «Тренінг адаптації першокурсників до умов навчання у вищому закладі освіти (включення до соціально-психологічного простору організації)» [7]. Наприклад, можна привести декілька вправ, які входять до складу тренінгової програми:

Вправа «Асоціація на самого себе». Кожному учаснику пропонується назвати своє ім'я і дати дві асоціації на самого себе: перша – «Я такий, яким я є зараз»; друга – «Я такий, яким я був рік тому». Асоціювати себе бажано з явищами природи - погодою, порою року, часом доби тощо. Дана вправа дозволяє першокурснику, по-перше, дати про себе інформацію в стислій формі; по-друге, відрефлексувати наявність (або відсутність) особистісних змін, які відбулися протягом останнього року. Психолог, відповідно, отримує можливість діагностувати актуалізованість проблеми адаптації та інших особистісних проблем [7].

Вправа «Як стати своїм». Учасникам тренінгу пропонується ситуація, коли студент нікого не знає з членів своєї академічної групи, але хоче познайомитися з ними і увійти в контакт. Для цього йому необхідно сказати кілька фраз, щоб на нього звернули увагу, сприйняли як «свого». Програється кілька варіантів такого знайомства, після чого проводиться обговорення. Роль старшокурсників - надання зворотного зв'язку в процесі пошуку оптимальної моделі поведінки (адекватної нормам студентського середовища) [7].

Вправа «У кабінеті декана». Учасникам тренінгу задається така ситуація: кожному по черзі доведеться прохати ту чи іншу посадову особу (декана, його заступника, головного бухгалтера тощо) підписати заяву (на матеріальну допомогу, вільне відвідування занять тощо). Наперед відомо, що керівник відмовить. Успішним вважається таке виконання вправи, коли учасник тренінгу:

- дотримується норм ділового спілкування, відповідної дистанції та ієрархії;
- викладає суть справи стисло і зрозуміло, супроводжуючи її вагомими аргументами;
- говорить без зайвих емоцій, але і не «механічно»;
- якомога триваліший час зберігає не тільки зовнішній, а й внутрішній спокій [7].

ВИСНОВКИ

Можна зробити висновок, що процес адаптації студентів до нових умов навчання у ЗВО є важливою складовою успішного здійснення навчальної діяльності студента. За цей процес несуть відповідальність як самі студенти, так і куратори, викладачі навчального закладу, батьки. Від викладачів залежить позитивне ставлення першокурсника до обраної професії; засвоєння нових навчальних норм, оцінок, способів й прийомів самостійної роботи та інших вимог; пристосування до нового типу навчального колективу, його звичаям та традиціям; навчання новим видам діяльності.

Отже, можна дійти висновку що процес адаптації студента-першокурсника до умов навчання у вищому навчальному закладі – це прийняття норм нового соціального середовища, внутрішнє та зовнішнє ставлення до цих норм та включення до системи міжособистісних стосунків у групі. Тому, процес адаптації студентів у вищому навчальному закладі можна розглядати як комплексну проблему, адже їм доводиться пристосовуватись до зміни відпочинку і праці, до нової системи навчання та входження в новий колектив.

Адаптація – це процес пристосування людини до нових умов середовища. Пристосування до принципово інших умов завжди супроводжується низкою негативних явищ, зокрема невпевненості у своїх силах, психічне перенапруження, зміною референтної групи, умов середовища, підвищення рівня тривожності та інше.

Актуальність цієї проблеми є досить високою, адже студент, приходячи в університет досить гостро відчуває невпевненість у собі, хвилювання, тривогу за створення нових контактів які і є складовими процесу адаптації.

Дидактичний аспект адаптації першокурсників пов'язаний із пристосуванням студентів до нової дидактичної ситуації, яка відрізняється від шкільної формами та методами організації навчального процесу. Процес

переходу відбувається досить важко і найчастіше супроводжується негативними чинниками для особистості. Вступаючи до вищого навчального закладу, студенти зустрічаються з проблемами, що пов'язані з неготовністю до нових умов навчання, з порушенням установок, навичок, цінностей, певних звичок з втратою референтної групи і потребою створювати нові соціальні контакти.

Перспективою подальших розвідок є розроблення здійснення емпіричного дослідження процесу адаптації першокурсників до навчання в умовах ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина О. А. Личность студента в процессе профессиональной подготовки. *Высшее образование в России*. 1993. № 3. С. 165-170.
2. Андреев А. Студент и культура: Информация к размышлению. *Высшее образование в России*. 2004. № 4. С. 101-105.
3. Асиркіна Г. П. Організаційно-педагогічна структура соціальної адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищих закладах освіти. *Проблеми освіти*. Київ, 2006. С. 55-59.
4. Балабанова Л. М. Психолого-педагогічні проблеми студентського віку. *Психологія* : зб. наук. праць. Київ, 1999. Вип. 4 (7). С. 169-170.
5. Барабаш Н., Тульчинский М. Психофизиологические особенности студентов с различными типами «коронарного поведения». *Вестник высшей школы*. 2000. № 3. С. 32-33.
6. Бондаренко О. Ф. Психологічні особливості сучасної студентської молоді та проблеми підготовки психолога-практика. *Практична психологія і соціальна робота*. 2003. № 4. С. 8-11.
7. Бохонкова Ю. Можливості корекції особистісних чинників соціально-психологічної адаптації. *Соціальна психологія*. Київ, 2005. С. 45-54.
8. Вайсеро К. И. О социально-культурной адекватности студентов. *Инновации в образовании*. 2002. № 2. С. 77-88.
9. Вербан Е. О. Стратегії і прийоми психологічного подолання життєвих криз особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. Вип. 7(9). С. 12-14.
10. Герасімова Н. Є. Внутрішньоособистісні конфлікти в процесі соціальної адаптації студентів до умов вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2004. 21 с.

11. Даниш Л. В. Психологічні аспекти адаптації першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі. URL: psych.kiev/nma-referats/fla-refers/referat-167/lang-1/referatpart-6/index.htm.
12. Демченко В. А. Самосвідомість як фактор психологічної адаптації першокурсників до навчальної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2006. 19 с.
13. Драчук А. Соціально-психологічний портрет студентів за роки становлення України як самостійної держави. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2005. № 2. С. 84-86.
14. Жигайло Н. Психологічні проблеми адаптації студентів-першокурсників і шляхи їх вирішення. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2004. № 4. С. 107-112.
15. Задорожна О.Є. Психологічні умови успішної адаптації першокурсника до навчання у вищому навчальному закладі. URL: psych.kiev/nma-referats/fla-refers/id-106/index.html
16. Зеер Э. Ф. Психология профессий. Москва : Академический проект, 2006. 336 с.
17. Иоголевич Н. И. Особенности индивидуальности студентов-менеджеров. *Вопросы психологии*. 2005. № 3. С. 97-106.
18. Иванова Н. Л., Мнацаканян И. А. Межкультурная адаптация студентов. *Вопросы психологии*. 2006. № 2. С. 90-99.
19. Іваненко І. Адаптація студентів-першокурсників. *Психолог*. 2008. № 40. С. 25-27.
20. Казміренко В. П. Програма дослідження психосоціальних чинників адаптації молодій людині до навчання у ЗВО та майбутньої професії. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 6. С. 76-78.
21. Кіпень В. Українське студентство: на що орієнтуємося і що цінуємо? *Управління освітою*. 2001. № 22. С. 3-5.
22. Конопкин О. А. Общая способность к саморегуляции как фактор субъективного развития. *Вопросы психологии*. 2004. № 2. С. 128-135.

23. Кон И. С. Социологическая психология. Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 1999. 560 с
24. Кринчик Е. П. К проблеме психологического сопровождения профессионального становления студентов-психологов. *Вестник Московского университета. Психология*. 2005. № 2. С. 14-17.
25. Левківська Г. П. Адаптація першокурсника в умовах ВЗО. Київ : Науково-методичний центр, 2001. 128 с.
26. Литвинова Л. В. Психологічні механізми подолання дезадаптаційних переживань студентів-першокурсників : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2004. 17 с.
27. Медведская Е. И. Личностная готовность студентов-психологов к профессиональной деятельности. *Психология в вузе*. 2005. № 2. С. 47-58.
28. Мещерякова И. А., Иванова А. В. Проблемное поле и переживания студентов. *Психологическая наука и образование*. 2004. № 2. С. 5-10.
29. Мороз О. Г. К вопросу о дидактической адаптации первокурсников вуза. *Психологические и социально-психологические особенности адаптации студентов*. Єреван, 1973. С. 23-31.
30. Научитель Е. Д. Адаптация студента в вузе. *Практична психологія та соціальна робота*. 2001. №. 7. С. 21-23.
31. Особистісні кризи студентського віку / відп. ред. Т. М. Титаренко. Луцьк : Ред.-вид. відділ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. 110 с.
32. Отич Д. Динаміка змін змісту Я-концепції майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. *Педагогіка і психологія*. 2012. № 4. С. 75-79.
33. Петрова Н. И. Структура и динамика самоактуализации личности студентов творческих специальностей : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Пермь, 2003. 22 с.
34. Подоляк Л. Г. Психологія раннього юнацтва. *Психологічна газета*. 2004. № 18. С. 28-30.

35. Попелюшко Р. П. Аналіз вивчення проблеми формування самооцінки у студентської молоді. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 7. С. 72-75.
36. Разумникова О. М. Взаимодействие гендерных стереотипов и жизненных ценностей как факторов выбора профессии, *Вопросы психологии*. 2004. № 4. С. 76-83.
37. Резник Т. І. Психологічний зміст труднощів у навчанні студентів-першокурсників. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 1. С. 1-3.
38. Розказова О. Особливості соціалізації студентської молоді на сучасному етапі розвитку суспільства. *Соціальна педагогіка: Теорія та практика*. Луганськ : Луганський національний пед. ун-т ім. Т. Шевченка, 2005. № 2. С. 23-26.
39. Рудакова С. Г. Психолого-педагогическое сопровождение адаптации студентов в вузе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 19.00.07. Биробиджан, 2005. 23 с.
40. Савельєва Н. В. Игры на знакомство. Улучшение обратной связи. Ритуалы. В помощь начинающему тренеру. Днепропетровск : ОМЦ ПП и СР. 2008. 45 с.
41. Савченко С. В. Социализация студентской молодежи в условиях регионального образовательного пространства. Луганск : Альма-Матер, 2003. 406 с.
42. Сборник психологических тестов : пособие / сост. Е. Е. Миронова. Минск : Женский институт ЭНВИЛА, 2006. 146 с.
43. Скрипник В. Особливості перебігу та самосприйняття соціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників. *Психологія і суспільство*. 2005. № 2 (10). С. 87-93.
44. Слостенин В. А., Подымова Л. С. Педагогика: инновационная деятельность. Москва : Изд-во «Магистр», 1997. 243 с.

45. Слободчиков И. М. Переживание одиночества к контексте проблем психологической адаптации студентов психолого-педагогических вузов. *Психологическая наука и образование*. 2005. № 4. С. 71-77.
46. Сорочинська В. Є. Соціально-педагогічні умови успішної адаптації студентів вищих навчальних закладів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2006. № 2. С. 133-147.
47. Татенко В. О., Титаренко Т. М. Володимир Андрійович Роменець (1926-1998): Життя як вчинок і подія. *Історія психології ХХ століття*. Київ : Либідь, 1998. С. 7-37.
48. Тестирование детей / сост. В. Богомолов. 3-е. изд. Ростов-на-Дону : Феникс, 2005. 347 с
49. Токар В. М. Психологическая служба в вузе: перспективы развития. *Прикладная психология*. 2002. № 5-6. С. 43-48.
50. Фурман А. В. Психодіагностика особистісної адаптованості. Тернопіль : Економічна думка, 2000. 187 с.
51. Чайка В. Г. Особенности социально-психологической адаптации студентов к обучению в вузе. *Инновации в образовании*. 2002. № 3. С. 35-41.
52. Шихи Г. Возрастные кризисы: Ступени личностного роста. Санкт-Петербург : Ювента, 1999. 434 с.
53. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Москва : Просвещение, 1996. 344 с.
54. Юрченко В. І. Дослідження особливостей «Образу-Я» майбутнього вчителя із застосуванням модифікованого тесту «Двадцять тверджень самоставлення». *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. № 3. С. 5-7.

Додаток А

Анкета

1. Як на Вашу думку, чи відіграє освіта нині важливу роль в житті людини.

- а) так;
- б) частково;
- в) ні.

2. Хто вплинув на Ваш вибір навчатися саме у цьому ЗВО I-II рівнів акредитації?

- а) сам вирішив навчатися тут;
- б) батьки порадили;
- в) сюди пішов навчатися мій кращий друг і я разом з ним;
- г) вчитель у школі;
- д) тут навчалися колись мої родичі або друзі;
- е) коли я навчався у школі до нас приходив у школу представник з технікуму і порадив обрати цей навчальний заклад;
- ж) свій варіант _____

3. Я навчаюся в Вищому навчальному закладі тому що ...

- а) хочу розширити свій кругозір, бути освіченню людиною;
- б) хочу в майбутньому добре заробляти;
- в) без диплому не влаштуєшся на роботу;
- г) не хочу бути гіршим від інших;
- д) цікаво пізнавати нове;
- е) нашій країні необхідні високоосвічені і усебічно розвинені фахівці;
- ж) примушують батьки, родичі;
- з) хочу отримувати підвищену стипендію та матеріальне заохочення;
- и) хочу надалі продовжити навчання у вузі;
- к) це мій обов'язок.

4. Чи задоволені Ви Вашими результатами у навчанні?

- а) так;
- б) скоріше ні, ніж так;
- в) скоріше так, ніж ні;
- г) ні;
- д) не знаю.

5. Що заважає Вам досягти кращих результатів та успіхів у навчанні?

- а) Лінь;
- б) відсутність літератури;
- в) робота;
- г) відсутність матеріального забезпечення;
- д) небажання вчитися;
- е) не склалися стосунки у групі;
- ж) відсутність здоров'я;
- з) свій варіант _____
- и) рівень викладання викладачів;

6. Для покращення Вашої навчальної діяльності Ви хотіли щоб:

- а) викладач прислухався до вашої думки;
- б) викладач більш доступно викладав предмет;
- в) викладач допомагав під час написання робіт;
- г) викладач заохочував Вас словами;
- д) Вам допомогли у підготовці до занять Ваші одногрупники (я надаю перевагу спитати у когось правильну відповідь чи навіть списати якесь завдання);
- е) запровадити комп'ютерне навчання;
- ж) Вас не відволікали, не заважали одногрупники;
- з) проводити на кожному занятті опитування і ставити оцінки за кожну відповідь.
- и) у бібліотеці була наявна відповідна література;
- к) у Вас було краще здоров'я;

л) у Вас був кращий матеріальний рівень життя

7. Що Ви цінуєте у викладачах?

- а) коли гарно викладають матеріал;
- б) якщо у викладача є почуття гумору та гарний настрій;
- в) розуміння;
- г) справедливість оцінок;
- д) коли з викладачем можна домовитись;
- е) свій варіант _____

8. Яка робота під час навчальної діяльності для Вас є найбільш цікава?

- а) розв'язання проблемних завдань, створення та аналіз проблемних ситуацій;
- б) практичні, лабораторні заняття;
- в) просто пасивне слухання матеріалу;
- г) участь к дискусіях, диспутах, навчальних та інтелектуальних іграх;
- д) коли складний матеріал пояснюють простими, життєвими прикладами;
- е) робота з комп'ютерами, інформаційними технологіями;
- ж) коли Ви самі навчаєте своїх одногрупників;
- з) участь у науково-дослідницькій роботі.

9. Як Вам краще сприймати новий навчальний матеріал?

- а) якщо викладач тільки читає новий матеріал, тобто інформація сприймається Вами лише завдяки слуху;
- б) якщо виучувану інформацію Ви сприймати завдяки зору (таблиці, схеми, малюнки);
- в) якщо Ви маєте змогу ту інформацію, яку вивчаєте, одразу застосувати на практиці.

10. Як на Вашу думку, які види пам'яті допомагають Вам краще запам'ятовувати навчальний матеріал?

- а) образна;
- б) моторна;

в) словесна;

г) емоційна;

11. Чи впливають на результат Вашої навчальної діяльності взаємовідносини у групі, у якій Ви навчаєтесь?

а) так;

б) не знаю;

в) ні.

12. Чи з усіма своїми одногрупниками Ви встигли налагодити товариські стосунки?

а) так;

б) частково;

в) ні.

13. Чи розвинене у Вас почуття відповідальності за власну успішність у навчанні?

а) так;

б) частково;

в) ні.